

De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994

Analyse van de resultaten

door Johan ACKAERT

Assistent aan het Limburgs Universitair Centrum.

Voor het eerst in de geschiedenis vielen de gemeenteraadsverkiezingen samen met de verkiezing van de provincieraden. Het koppelen van de provincieraadsverkiezingen aan de gemeenteraadsverkiezingen was een uitvloeisel van de staats-hervorming van 1993 zoals onderhandeld in het *Sint-Michielsakkoord* van september 1992. Buiten deze ingreep in de context van de gemeenteraadsverkiezingen onderging de Gemeentekieswet zelf ook een aantal wijzigingen. Tot de belangrijkste behoren het beperken van de kandidaten van hetzelfde geslacht op een ingediende lijst; het beperken van de verkiezingsuitgaven en het wijzigen van de procedures inzake klachten die kunnen leiden tot de vernietiging van de verkiezing.

Een wet op initiatief van de Minister van Binnenlandse Zaken en de Minister, belast met het beleid van gelijke kansen voor mannen en vrouwen, beperkte het aantal kandidaten van hetzelfde geslacht voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 tot *drie vierden*. Die begrenzing was in feite de eerste praktische concretisering van de wil van de regering de aanwezigheid van vrouwen te verhogen op de kandidatenlijsten van alle verkiezingsniveaus (Parlement, Raden, Provincieraden, Gemeenteraden en Europees Parlement)¹. In de tweede plaats werd het verloop van de campagne aanzienlijk beïnvloed door de Wet van 7 juli 1994 betreffende de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor de verkiezing van de provincieraden en de gemeenteraden en voor de rechtstreekse verkiezing van de raden voor maatschappelijk welzijn². Die wet beperkte de omvang van de verkiezingsuitgaven en verbood bepaalde campagnemiddelen. Het voorzag als sanctie het vervallen verklaren van het mandaat van verkozen kandidaten die bepaalde regels overtraden. Ten derde werd aan de procedures die kunnen leiden tot de vernietiging van de verkiezing gesleuteld. Zo werd onder meer de termijn waarbinnen bezwaar kan worden aangetekend bij de Bestendige Deputatie tot veertig dagen verlengd³. Voortaan werken beroepen bij de Raad van State tegen de uitspraak van de Bestendige Deputatie ook niet langer opschor-

1 Deze beperking werd ingevoerd door de Wet van 24 mei 1994 ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen (*Belgisch Staatsblad*, 1 juli 1994). Deze wet voerde het principe in dat het aantal kandidaten van hetzelfde geslacht binnen een lijst beperkt wordt tot *twee derden*. De minder strenge begrenzing tot *drie vierden* was dus een tijdelijke overgangsmaatregel, enkel geldig voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1994. De volledige uitvoering van deze wet gaat voor de gemeenteraadsverkiezingen dus in met de stembuslag van 2000.

2 *Belgisch Staatsblad* van 16 juli 1994.

3 Artikel 74 van de Gemeentekieswet, gewijzigd bij Wet van 7 juli 1994. In: *Belgisch Staatsblad*, 16 juli 1994.

tend (tenzij ze gericht zijn tegen een vernietiging van een verkiezing door de Bestendige Deputatie) ⁴.

Op 9 oktober 1994 werd ook het elektronisch stemmen geïntroduceerd bij de gemeenteraadsverkiezingen. Dit gebeurde in 70 gemeenten (of bijna 12% van het totaal aantal Belgische gemeenten). Naast Waarschoot was dit het geval in alle dertig gemeenten van het arrondissement Antwerpen. In Wallonië waren 35 gemeenten uit de provincie Luik aan de beurt. Hetzelfde gebeurde ook in vier van de negentien Brusselse gemeenten.

In tegenstelling tot de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 poogde geen enkele partij de gemeenteraadsverkiezingen aan te grijpen als een tussentijdse test voor het door de federale regering gevoerde beleid. De politieke inzet was dus voor alle partijen louter plaatselijk. Dit neemt niet weg dat werd uitgekeken naar de plaatselijke gevolgen van de omvorming van de PVV naar VLD en de verruimingsoperatie die in 1994 werd ingezet door de CVP, met onder meer de vorming van een groot aantal kartellijsten CVP-VU (vooral de lijst Antwerpen '94 trok heel wat aandacht) ⁵. Daarnaast liepen ook die gemeenten in de kijker waar landelijke socialistische boegbeelden aankondigden de burgemeestersjerp te ambiëren. In Wallonië stond door een aantal politieke schandalen en interne strubelingen de machtspositie van de PS op het spel. In dit landsgedeelte wachtte men ook de plaatselijke opkomst van extreem-rechts af. Voor het globale politiek systeem waren de gemeenteraadsverkiezingen dan weer relevant omdat de vraag rees in welke mate de afbrokkeling van het landelijk politiek systeem, zoals dit zich aandienende met de parlementsverkiezingen van 24 november 1991 zich, ook het lokaal politiek systeem zou treffen.

I. Methodologische beperkingen

Verschillende factoren staan een honderd procent betrouwbare analyse van de gemeenteraadsverkiezingen in de weg. In de eerste plaats wijzigt de lokale politieke morfologie voortdurend. Een indicator hiervan is bij voorbeeld het aantal toegekende nationale lijstnummers aan de politieke partijen. In 1976 bedroeg dit aantal 10 en het liep op tot 27 in 1982. Als gevolg van de wet van 2 augustus 1988 die de partijen vertegenwoordigd in één van beide Kamers slechts toestaat één combinatie van beginletters wettelijk te beschermen, slonk dit aantal in 1988 tot 11. In 1994 groeide het weer met een eenheid. Het aantal deelnemende lijsten is evenmin constant ⁶.

De grootste moeilijkheden duiken echter op bij de beoordeling van de lijsten die niet onder een nationaal nummer naar de gunst van de kiezer dingen. Op 9

⁴ Artikel 76bis van de Gemeentekieswet, vervangen bij artikel 32 van de Wet van 7 juli 1994. In: *Belgisch Staatsblad*, 16 juli 1994.

⁵ Voor een beschrijving van een aantal van die 'experimenten', zie: J. ACKAERT, Politieke vernieuwing aan de basis. Een voorlopige balans. In: *Vlaanderen Morgen*, 1994, 6, blz. 29-36.

⁶ Aan het einde van dit artikel gaan we dieper op de evolutie van de politieke competitie in.

oktober 1994 dienden zich 1.626 lijsten onder een beschermd letterwoord aan, hetzij 54,6% van het totaal aantal ingediende lijsten. Vergeleken met 1988 slonk dit percentage met 3,3%. Die terugloop deed zich enkel in Vlaanderen voor (waar vooral de CVP en de SP in minder gemeenten onder het nationaal nummer aantraden). In Wallonië en in Brussel werden meer lijsten ingediend onder het nationaal nummer. Niettemin is de nationalisering van de lijsten nog altijd het grootst in het Vlaamse Gewest met 61% en het meest beperkt in Wallonië met 45,1%. In Brussel bedraagt het aandeel 'nationale' lijsten 51%.

Het feit dat 45,4% van de lijsten zich niet onder een nationaal nummer aandient, hoeft niet meteen te betekenen dat de wortels van deze laatste volledig in zuiver plaatselijke aangelegenheden en verhoudingen kunnen worden gevonden. Die problematiek werd vroeger reeds uitvoerig aangesneden ⁷. Voor de redactie van deze bijdrage werd ernaar gestreefd zoveel mogelijk semi- of pseudo-plaatselijke lijsten onder de betrokken nationale politieke partijen te brengen. We konden hiervoor op de medewerking rekenen van de voorzitters en woordvoerders van de CVP, SP, VLD, VU, AGALEV, PS, PSC, PRL en ECOLO, die ons de nodige inlichtingen verstrekten ⁸.

II. De resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen

A. De evolutie van de stemverzakingen

Tabel I geeft de ontwikkeling weer van de stemverzakingen bij de gemeenteraadsverkiezingen tussen 1976 en 1994 en spreidt tevens de variatie in het electoraal absentisme en het blanco/ongeldig stemmen naar de drie gewesten ⁹.

⁷ J. ACKAERT, De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988. In: *Res Publica*, 1989, nr. 3, blz. 360-361.

⁸ Wij danken in het bijzonder de Heren G. Devos (SP), J. Malcorps (AGALEV), C. Vandebroeke (VU), R. Van Loock (CVP), C. Ysebaert (VLD), F. Burstin (PRL), Ph. Busquin (PS), J. Poncoux (PSC) en P. Sondag (ECOLO). Het is de eerste maal dat we medewerking ontvingen van de Franstalige politieke partijen. Als gevolg hiervan was het ook mogelijk de identificatie van sommige lijsten bij vorige gemeenteraadsverkiezingen te herzien. Dit verklaart waarom de in deze bijdrage weergegeven cijfers afwijken van andere publikaties. Het cijfermateriaal waarop we ons steunen, vindt haar oorsprong in: MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN AMBTENARENZAKEN, *Gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994. Officiële uitslagen*. Brussel, 1994, 190 blz.

⁹ Voor een meer uitgebreide contextuele analyse van het electoraal absentisme en blanco/ongeldig stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen, zie: A.-P. FROGNIER & J. ACKAERT, La participation aux élections communales en Belgique. In: *Les élections communales et leur impact sur la politique Belge* (Actes du 16e Colloque International du Crédit Communal). Brussel, 1994, blz. 559-586. De cijfers die hier worden weergegeven m.b.t. Brussel hebben betrekking op de 19 Brusselse gemeenten en niet op het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde zoals in de vermelde bron.

TABEL I

Evolutie van de stemverzakingen 1976-1994 (in procenten).

Absenteïsme				
	1976	1982	1988	1994
Vlaanderen	4,5	4,5	5,0	6,5
Wallonië	5,6	6,7	7,2	8,4
Brussel	8,8	11,0	14,7	15,4
Het Rijk	5,3	5,8	6,5	7,7
Blanco/ongeldige stemmen				
	1976	1982	1988	1994
Vlaanderen	3,4	4,4	4,3	4,7
Wallonië	3,7	5,2	5,3	5,7
Brussel	4,3	5,6	5,6	4,6
Het Rijk	3,6	4,7	4,7	5,0

Op 9 oktober 1994 begaven 6.638.543 kiezers zich naar de stembus. Dit is een opkomst van 92,3%, wat vergeleken met 1988 een daling met 1,2% betekent. Vergeleken met de parlementsverkiezingen van 24 november 1991 bleef 0,4 procent van de kiezers meer thuis ¹⁰. Het electoraal absenteïsme groeide in alle drie de gewesten, maar het meest uitgesproken in het Vlaamse (+ 1,5%) gevolgd door het Waalse (+ 1,2%) en tot slot Brussel (+ 0,7%).

Op het niveau van het Rijk nam ook het aandeel blanco/ongeldige stemmen licht toe (+ 0,3%). Met 5% blijft dit aandeel behoorlijk onder de gemiddelden van de parlementsverkiezingen ¹¹. Merkwaardig genoeg groeide het aandeel blanco/ongeldige stemmers niet in Brussel. Daar verminderde het met een vol procent. Met uitzondering van de gemeente Ganshoren nam het aandeel blanco/ongeldige stemmers in elke Brusselse gemeente af ¹².

Tabel II onderzoekt de evolutie van het electoraal absenteïsme en het blanco/ongeldig stemmen, gespreid naar het inwonertal van de gemeenten.

¹⁰ Op 21 mei 1995 bleven nog meer kiezers thuis, met name 8,9 %.

¹¹ Voor de Kamer in 1991 7,0% en in 1995 7,5%.

¹² Na de gemeenteraadsverkiezingen werd de vraag gesteld of het elektronisch stemmen een invloed uitoefende op de opkomst in de vier betrokken Brusselse gemeenten (Brussel, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Gillis en Sint-Joost-Ten-Node). Het is weinig zinvol het gemiddelde absenteïsme in 1994 in die vier gemeenten te vergelijken met 1988; Sint-Joost-Ten-Node kende in 1988 een abnormaal hoog absenteïsme met 32,1 %. Wanneer we de drie overige gemeenten waar elektronisch werd gestemd bestuderen, dan stellen we inderdaad een grotere toename in de afwezigheid vast (+ 2,1 %) vergeleken met de gemiddelde aangroei in het Brusselse Gewest (+ 0,7 %). Anderzijds daalde het blanco/ongeldig stemmen beduidend meer in de vier betrokken gemeenten (- 2,4 %) dan de gemiddelde afname in het gewest (- 1 %).

TABEL II

Evolutie van de stemverzakingen 1988-1994. Spreiding naar inwonertal (in procenten).

Aantal inwoners	Absentéisme		Blanco/ongeldig	
	1988	1994	1988	1994
< 7.500	4,0	4,9	3,7	4,4
7.500 < 15.000	4,4	5,7	4,3	4,9
15.000 < 22.500	5,7	6,8	4,7	5,0
22.500 < 30.000	5,7	7,3	4,5	4,8
30.000 < 37.500	5,8	6,9	4,7	5,1
37.500 +	9,8	11,1	5,4	5,3

In grote lijnen blijft de hiërarchie bewaard die reeds in 1988 werd waargenomen. Beide vormen van stemverzaking komen meer voor in de grote gemeenten dan in de kleine. Het absentéisme neemt in elke categorie gemeenten in min of meer dezelfde mate toe. Dit geldt niet volledig voor het blanco/ongeldig stemmen; we noteren immers een kleine daling in de gemeenten met meer dan 37.500 inwoners. Tot die categorie behoren de meeste Brusselse gemeenten, waar zoals hoger beschreven het blanco/ongeldig stemmen sterk verminderde.

B. De resultaten in het Vlaamse Gewest

1. De evolutie 1976-1994

Tabel III geeft de evolutie weer van de lokale politieke krachtsverhoudingen in de periode 1976-1994 in het Vlaamse Gewest.

TABEL III
Gemeenteraadsverkiezingen Vlaanderen 1976-1994.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
CVP	1976	284	42,8	41,3	1.504.810
	1982	285	37,5	36,6	1.378.353
	1988	284	37,0	35,9	1.396.446
	1994	257	36,4	29,9	1.169.081
SP	1976	260	21,3	19,7	718.740
	1982	267	21,8	20,4	786.682
	1988	264	21,1	19,8	771.988
	1994	226	19,6	16,3	639.015
VLD	1976	172	16,4	11,9	435.403
	1982	207	16,2	13,2	498.891
	1988	223	17,7	15,0	584.567
	1994	240	20,3	17,7	690.508

VU	1976	179	14,7	11,1	405.631
	1982	186	14,4	11,3	426.694
	1988	173	11,6	8,7	337.439
	1994	109	9,1	4,3	168.674
AGALEV	1982	78	6,2	2,8	105.803
	1988	150	6,9	4,7	184.339
	1994	161	8,2	5,9	229.640
VLAAMS BLOK	1982	24	2,5	0,7	26.629
	1988	51	6,1	2,5	95.822
	1994	131	10,3	6,6	259.540
EXTREEM LINKS	1976	48	2,5	1,1	39.347
	1982	50	2,0	0,8	31.608
	1988	47	1,4	0,5	21.231
	1994	52	1,0	0,4	15.623
LOKALE LIJSTEN/ KARTELS	1976	222	20,5	14,6	530.552
	1982	219	18,6	13,5	510.219
	1988	212	17,4	12,7	496.111
	1994	239	21,0	16,9	661.163
FRANSTALIGE LIJSTEN	1976	4	14,6	0,1	6.496
	1982	8	13,7	0,3	12.429
	1988	4	11,6	0,2	7.653
	1994	13	18,4	0,8	30.870
WOW/AOV	1994	50	2,6	1,0	38.377
ROSSEM	1994	11	0,9	0,2	5.944
VVP	1994	5	0,3	0,0	1.091

Kolom 1 staat voor het letterwoord van de partij, kolom 2 voor het jaartal van de gemeenteraadsverkiezingen, kolom 3 voor het aantal gemeenten waar de betrokken partij (of de lijst die er duidelijk affiniteiten mee vertoont) een lijst indiende, kolom vier voor het stemmenpercentage in de gemeenten waar de betrokken partij een lijst indiende, kolom 5 voor het stemmenpercentage berekend op alle geldig uitgebrachte stemmen in het Vlaamse Gewest en kolom 6 voor het aantal behaalde stemmen. De resultaten van 'Lokale lijsten/Kartels' staan voor plaatselijke lijsten die niet onder een nationale politieke partij kunnen worden thuisgebracht. Deze rubriek bevat dus ook kartellijsten. Onder de rubriek Extreem-

Links horen de KP (Kommunistische Partij), PVDA (Partij van de Arbeid, voorheen AMADA), SAP (Socialistische Arbeiderspartij, voorheen RAL) en diverse klein-linkse eenheidslijsten thuis.

Het Vlaams Blok, de VLD en AGALEV zijn onbetwistbaar de winnaars van de gemeenteraadsverkiezingen in Vlaanderen. Daarentegen behoren de VU, SP en CVP tot het verliezende kamp.

Net als in 1988 ging ook het *Vlaams Blok* opnieuw vooruit en dit met 4,2%. Het valt daarnaast op dat het Vlaams Blok in 131 gemeenten lijsten indiende, tegenover slechts 51 in 1988¹³. Daarenboven diende het Vlaams Blok in geen enkele gemeente terrein prijs te geven. Het meest markant is haar score in de stad Antwerpen; 28%, wat neerkwam op een winst van meer dan 10%. Het Blok is daarmee in de metropool de grootste partij. Hetzelfde gebeurde bijna in Mechelen waar het Vlaams Blok net onder de 20% strandde. Algemeen scoorde het Vlaams Blok het sterkst in de provincie Antwerpen en het Waasland, maar ook in een aantal Limburgse mijngemeenten realiseerde ze een doorbraak. In Sint-Laureins (arr. Eeklo) boekte het Vlaams Blok met 1,7% haar zwakste score.

De tot VLD omgevormde PVV kon zich in de gemeenten op de tweede plaats hijsen. Vergeleken met 1988 realiseerden de liberalen een gemiddelde vooruitgang van 2,6%. Die vooruitgang kan gedeeltelijk worden toegeschreven aan de overstap van een aantal belangrijke plaatselijke lijsten naar de nieuw opgerichte VLD. In de gemeenten waar zowel in 1988 als in 1994 liberale lijsten naar de gunst van de kiezer dongen, vergrootten ze hun stemmenaandeel immers van 18 naar 20%, minder sterk dus dan de globale vooruitgang. De VLD ging in 124 gemeenten vooruit, in 67 leed ze verlies terwijl ze in 1 geval (Boom) op een status-quo positie bleef. De winst kwam het meest tot uiting in de arrondissementen Mechelen, Kortrijk, Aalst en Maaseik, het minst in de provincie Brabant. De hoogste score haalde de VLD met de door haar gesteunde lijst Volksbelangen in Horebeke (68%). Onder eigen naam gebeurde dit in Moerbeke (57,4%). Het zwakste resultaat noteerden de liberalen in de Kempische gemeente Beerse (5,4%).

Tot de winnaars behoort ongetwijfeld ook AGALEV. In 1988 leken de groenen op plaatselijk vlak te stagneren. In 1994 won AGALEV daarentegen 1,3% van de stemmen in de gemeenten waar ze aantrad. De groenen gingen in 97 gemeenten vooruit. Dit staat tegenover verlies in 22 gemeenten. In Boutersem behielden de ecologisten een status quo positie. In die gemeenten waar zowel in 1988 als in 1994 groene lijsten werden voorgesteld, klom Agalev van 7,1 naar 8,6%. De groene winst kwam het sterkst tot uiting in vrijwel de gehele provincie Antwerpen, het minst in de provincie West-Vlaanderen. In de Kempische gemeente Hoogstraten behaalde AGALEV met 19,7% haar topscore. Het meest bescheiden resultaat kwam op rekening van de gemeente Dendermonde te staan (3,1%). Het valt tot slot op dat AGALEV slechts in 11 gemeenten meer deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen vergeleken met 1988.

De VU is met een gemiddelde achteruitgang van 2,5 procent de grootste verliezer. Daarenboven werden vergeleken met 1988 in minder gemeenten VU-lijsten (of door haar gesteunde lijsten) ingediend (109 in 1994 tegenover 173 in 1988). In de 74 gemeenten waar de VU onder het nationaal nummer aantrad, verwierven ze slechts 6,6% van de geldig uitgebrachte stemmen. Daar waar zowel in

¹³ Op 9 oktober 1988 nam het Vlaams Blok in 150 gemeenten deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. Bij de hervervkiezing op 8 oktober 1989 diende het Vlaams Blok voor het eerst een lijst in de gemeente Ninove in.

1988 als in 1994 de Vlaamsnationalisten met een lijst naar de kiezer trokken, daalde hun procentueel kiescijfer van 12 naar 8,6%. De VU verloor dan ook in 76 gemeenten en won in slechts 14 gevallen. De verliezen waren het grootst in de provincie Limburg. De schade kon het meest worden beperkt in de provincie Oost-Vlaanderen. Limburg zorgde voor zowel het beste als het zwakste VU-resultaat. In As kreeg de VU 43,2% van de kiezers achter zich¹⁴, in Maasmechelen amper 1,3%.

In de tweede plaats was er voor de tweede keer op rij verlies voor de SP. Ze slaagde er niet in zich plaatselijk te handhaven als de tweede partij. In de gemeenten waar de SP lijsten indiende, verloor ze gemiddeld 1,5% van de geldig uitgebrachte stemmen. De socialisten leden in 144 gemeenten terreinverlies; in 72 gevallen boekten ze winst. In de 216 gemeenten waar zowel in 1988 als in 1994 socialistische lijsten deelnamen aan de stembusslag daalde het procentueel kiescijfer van 22,3% naar 19,7%. Vooral in de arrondissementen Antwerpen, Mechelen, Halle-Vilvoorde, Brugge, Kortrijk, Gent en Oudenaarde was de achteruitgang het grootst. In Turnhout, Leuven, Oostende en Roeselare kon de SP bogen op betere resultaten. De hoogste SP-score werd met 56,3% gerealiseerd in de Limburgse gemeente Gingelom (waar de lijst werd getrokken door de Voorzitter van de Vlaamse Raad Baldewijns). Dilbeek zorgde met 4% voor het zwakste resultaat.

De CVP blijft in Vlaanderen weliswaar de grootste partij, maar ging globaal er voor de derde opeenvolgende keer op achteruit. In de gemeenten waar de CVP deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen verloor ze globaal 0,6 procent van de stemmen. Dit is een geflatteerd beeld; vermits Antwerpen uit het gewogen percentage voor 1994 wegviel. In Antwerpen scoorde de CVP voorheen beduidend onder haar landelijk gemiddelde, zodat het gewogen gemiddelde voor 1994 in feite zwaardere verliezen verbergt. Een vergelijking over de beide verkiezingen van die 252 gemeenten waar de CVP zowel in 1988 als in 1994 lijsten indiende, leert dat de christen-democraten hun stemmenpercentage zagen slinken van 39,3% naar 36,6 procent. In 160 gemeenten leed de CVP terreinverlies; in 92 boekte ze vooruitgang. De verliezen waren het grootst in de arrondissementen Antwerpen, Halle-Vilvoorde, Kortrijk, Oostende, Aalst en Tongeren. Er was daarentegen winst in de arrondissementen Mechelen, Turnhout, Ieper, Tielt, Oudenaarde en Sint-Niklaas. De CVP realiseerde haar hoogste score in het Brabantse Galmaarden (72,7%) en haar laagste met 10,6% in Wemmel (eveneens Brabant).

De lokale en kartellijsten gingen globaal vooruit. In de eerste plaats werden er veel meer ingediend (in 239 gemeenten tegenover 212 in 1988). Het stemmenaandeel groeide in die gemeenten van 17,4 naar 21%¹⁵. De extreem-linkse lijsten (in aantal weliswaar gegroeid) dienden opnieuw terrein prijs te geven. Verder valt in de Vlaamse rand rond Brussel een grotere *Franstalige frontvorming* op (in de vorm van 'UNION'-lijsten). De resultaten van de seniorenlijsten *Waar-dig Ouder Worden* en *Algemeen Ouderen Verbond* bleven onder de verwachting.

¹⁴ Zij het dat het hier de door de VU gesteunde lijst *Truyen* betrof.

¹⁵ Men mag niet vergeten dat de CVP, de SP en de VU als dusdanig in minder gemeenten aantraden. In een aantal gevallen resulteerde dit in kartelvorming tussen twee of meer van deze partijen. Het ligt dan ook voor de hand dat de weergegeven cijfers het belang van de 'echte' lokale lijsten overschatten. Bijgevolg is het te gewaagd op basis van de vermelde percentages te besluiten dat de 'nationalisering' van de gemeentelijke stembusslag afnam.

gen die werden gewekt na de Europese verkiezingen van juni 1994. Daarnaast bleken *ROSSEM* en de *Vlaamse Volkspartij* in de gemeenten niet aan te slaan.

2. De spreiding van het stemmenaandeel van de partijen

Gewogen percentages geven slechts een algemeen beeld van de electorale sterkte van de verschillende partijen. Een meer verfijnd beeld wordt verkregen door de behaalde percentages in intervallen (van 10 procent) in te delen en na te gaan wat per partij het aandeel in elk interval is. Dit gebeurt in tabel IV¹⁶.

TABEL IV

Vlaanderen. Procentueel aandeel van de zes grootste partijen per tien-procenten interval.

Stemmen- interval	CVP	VLD	SP	VU	VL.BLOK	AGALEV
< 10 %	-	8,3	20,4	57,8	75,6	78,3
10 < 20 %	4,7	40,4	46,0	22,0	23,7	21,7
20 < 30 %	20,2	25,8	20,4	11,9	0,8	-
30 < 40 %	35,0	17,9	9,7	5,5	-	-
40 < 50 %	19,8	5,8	2,7	2,8	-	-
50 < 60 %	14,0	1,3	0,9	-	-	-
60% +	6,2	0,4	-	-	-	-

Deze tabel blijft het gewicht van de CVP in de gemeenten bevestigen. In geen enkele gemeenten haalt ze minder dan 10% van de geldig uitgebrachte stemmen. In één op vijf gemeenten waar de CVP aantrad, verwierf ze meer dan de helft van de stemmen. Niettemin is er sprake van machtsverlies; de CVP kreeg in veertig procent van de gemeenten meer dan 40% van de kiezers achter zich, daar waar het in 1988 nog om de helft van de gevallen ging. De hoger vermelde vooruitgang van de VLD komt ook tot uiting in de vaststelling dat de liberalen beduidend minder gemeenten tellen waar de 10% van de stemmen niet halen. In 1988 ging het om 18,7% van de gemeenten, in 1994 over 8,3%. In drie gemeenten (Horebeke, Moerbeke en Ternat) kregen de liberalen meer dan de helft van het kiezerskorps achter zich¹⁷. Vergeleken met 1988 slaagde de SP er weliswaar in twee gemeenten in de kaap van de 50 procent te overschrijden (Kapelle-Op-Den-Bos en Gingelom) maar moet ze anderzijds vaststellen dat in 66,4% van de gemeenten de drempel van de twintig procent onhaalbaar blijft (tegenover 63% in 1988). Het feit dat de VU thans in bijna 58% van de gemeenten onder de tien procent bleef (tegenover 42% in 1988) illustreert nogmaals het verlies van de Vlaamsnationalisten. AGALEV slaagde er in 1 op 5 gemeenten in boven te lat van 10% te springen, het Vlaams Blok realiseerde dit opzet in ruim 1 op 4 gemeenten.

Tabel V spreidt het stemmenaandeel van de grootste partijen en de lokale lijsten naar het aantal inwoners van de gemeenten.

¹⁶ Voor de gegevens over 1988, zie J. ACKAERT, *A.w.*, blz. 365.

¹⁷ Ook in Bree kreeg de lijst getrokken door VLD-parlementslid Gabriëls 53,1 % van stemmen, maar daar kwam de lijst (zoals voorheen) op onder de naam *Jong*. Ze verloor weliswaar 5,1%.

TABEL V

Vlaanderen. Stemmenaandeel naar inwonertal.

Aantal inwoners	CVP	VLD	SP	VU	VL. BLOK	AGA LEV	LOKALE LIJSTEN
< 7.500	44,2	26,5	20,0	20,5	6,5	7,7	45,0
7.500 < 15.000	40,3	24,1	17,7	13,9	7,3	8,1	31,0
15.000 < 22.500	37,4	21,5	15,9	12,6	6,5	8,5	18,3
22.500 < 30.000	34,9	19,9	21,2	14,0	7,7	7,6	18,9
30.000 < 37.500	35,8	20,9	19,5	5,3	8,4	6,2	18,2
37.500 +	29,8	15,7	22,7	5,1	14,6	9,2	11,7

In grote lijnen veranderde er niet veel vergeleken met 1988¹⁸. De CVP bleef haar stemmen werven in de veeleer kleine gemeenten, en minder in de grotere. In elke inwonerscategorie gingen de christen-democraten wel achteruit. De sterkere inplanting van de liberalen in kleinere gemeenten bleef bewaard. Wel gingen de liberalen in elke inwonerscategorie vooruit, zij het minder uitgesproken in de steden. Ook bij de VU en de lokale lijsten bleef het omgekeerd verband gelden tussen inwonertal en stemmenpercentage met voor de Volksunie (uitgezonderd de kleinste gemeenten) overal verlies. De lokale lijsten en de kartels slaagden er daarentegen wel in merkelijk vooruitgang te boeken in de gemeenten met meer dan 37.500 inwoners¹⁹. Bij de SP hielden de verschillen tussen de grotere en kleinere gemeenten aan. In de gemeenten met meer dan 30.000 inwoners was er wel achteruitgang; winst kwam daarentegen voor in de (kleinere) gemeenten met minder dan 15.000 inwoners. Het Vlaams Blok behaalde tot slot haar hoogste scores in de grotere gemeenten.

3. De impact van de bestuursmeerderheden

Na de vorige gemeenteraadsverkiezingen werd een verband gelegd tussen de resultaten van de verschillende partijen en het al dan niet behoren tot de aftredende bestuursmeerderheid. Nogal wat partijen die uit de meerderheid naar de kiezer trokken, genoten een electoraal voordeel. Tabel VI onderzoekt of dit verband stand hield op 9 oktober 1994. Dit gebeurt op een dubbele manier. Enerzijds wordt nagegaan of het behoren tot de aftredende bestuursmeerderheid een effect resorteert op het aantal gevallen winst of verlies per partij. Anderzijds wordt de eventuele invloed op de intensiteit van winst en verlies onderzocht. De intensiteit werd gemeten in indexvorm (index = behaalde percentage 1988 / behaalde percentage 1982 * 100)²⁰. Vermits enkel de VLD in een enkel geval een status quo behaalde worden per partij slechts het procentueel aantal gevallen winst weergegeven.

18 Voor de cijfers m.b.t. 1988, zie J. ACKAERT, *a.w.*, blz. 265.

19 Men mag daarbij niet uit het oog verliezen dat de lijst Antwerpen '94 (gesteund door CVP, VU en onafhankelijken) bij deze categorie is ingedeeld, wat door het gewicht van de stad Antwerpen mede de vooruitgang van dit genre lijsten verklaart.

20 De informatie inzake de samenstelling van de lokale bestuursmeerderheden werd geput uit: C. YSEBAERT & L. ASSELBERGHS, *Gemeentelijk Zakboekje '94-'95*. Zaventem, 1994, Bijlage I, blz. 1-215. Gezien het beperkt aantal gevallen waar AGALEV tot de bestuursmeerderheid behoorde, laten we ze hier buiten beschouwing.

TABEL VI

Vlaanderen. Impact van de positie t.a.v. de bestuursmeerderheid op de verkiezingsuitslagen.

	AANTAL GEVALLEN WINST (in procenten)			INDEX PROCENTUEEL STEMCIJFER (1994/1988*100)		
	OPPO- SITIE	MEERDER- HEID	SIGNIF	OPPO- SITIE	MEERDER- HEID	SIGNIF
CVP	39,3	35,7	0,624	95,2	94,2	0,707
SP	30,5	37,6	0,279	93,1	94,4	0,696
VLD	68,6	58,1	0,176	137,5	109,6	0,005
VU	16,7	12,5	0,630	79,4	78,3	0,944

Van het verband dat na 1988 werd waargenomen, blijft niet veel meer over. Wie uit de bestuursmeerderheid naar de kiezer trekt, geniet geen voordeel tegenover zij die het vanuit de oppositie moeten waarmaken. Het valt daarenboven op dat de intensiteit van de VLD-winst veel groter was in de gemeenten waar ze het vanuit de oppositie dienden waar te maken dan in de gemeenten waar ze bestuursverantwoordelijkheid droeg.

4. De zetelverdeling

In tabel VII wordt de evolutie van het aantal behaalde zetels per partij weergegeven in de periode 1976-1994.

TABEL VII

Vlaanderen. Evolutie van de zetelverdeling.

	1976	1982	1988	1994
CVP	3.289	3.022	3.016	2.687
SP	1.018	1.180	1.157	1.011
VLD	694	812	1.009	1.350
VU	539	647	514	267
AGALEV	-	77	129	207
VLAAMS BLOK	-	2	23	199
EXTREEM LINKS	1	3	3	1
RAD	-	1	-	-
WOW/AOV	-	-	-	3
FRANSTALIGEN	12	20	11	62
LOKAAL/KARTEL	1.408	1.331	1.244	1.415

Op het eerste gezicht leverde de CVP de meeste zetels in en kregen de VLD, AGALEV, het Vlaams Blok en de lokale lijsten er veel meer toegewezen dan in 1988. Die gegevens moeten evenwel met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd. Vergeleken met 1988 diende de CVP, maar ook de SP en VU in minder gemeenten lijsten in, de VLD in meer. Daarenboven sloot vooral de CVP allianties met andere partijen (in nogal wat gevallen met de VU). De kartellijsten die we als

dusdanig konden identificeren zijn samen goed voor 647 zetels in de gemeenteraden. We kunnen dus redelijkerwijze aannemen dat vooral voor de CVP, SP en VU de weergegeven cijfers een onderschatting inhouden van hun reële getalsterkte. Zowel AGALEV als het Vlaams Blok slaagden erin in veel meer gemeenten een vertegenwoordiging naar de gemeenteraad te sturen. AGALEV heeft mandatarissen in 114 gemeenten, tegenover 79 in 1988. Het Vlaams Blok dringt in de politieke instellingen van 82 gemeenten door, tegenover 10 in 1988.

Ondanks stemmenverlies beschikt de CVP in 89 gemeenten over een absolute meerderheid in de gemeenteraad. Dit zijn er 19 minder dan in 1988. Daarmee valt de CVP zelfs onder het peil van 1982 (toen ze 91 homogene meerderheden telde). De VLD kan potentieel in 11 gemeenten het bestuur leiden zonder coalitiepartner. Dit is een aangroei van 6 tegenover 1988. Ook de SP slaagde erin ondanks globaal tegenvallende resultaten in haar aantal homogene meerderheden van 3 naar 4 te brengen. De VU hield er daarentegen geen enkele meer over (in 1988 nog 2)²¹. Tot slot beschikken de lokale lijsten en kartels in 34 gemeenten over meer dan de helft van de raadszetels, de Franstaligen over 2.

5. De situatie in de provinciehoofdplaatsen

Voor de tweede opeenvolgende maal was het Vlaams Blok in *Antwerpen* de grote winnaar van de gemeenteraadsverkiezingen. In de Scheldestad behaalde het Vlaams Blok ruim 28 procent van de stemmen (+ 10,3%), wat meteen goed is voor 18 zetels, 8 meer dan in 1988. De SP, aangevoerd door aftredend burgemeester Bob Cools, leed 8,3% verlies en viel terug op 20,5%. Haar zetelaantal verminderde van 17 naar 13. Voor de verkiezingen werd sterk uitgekeken naar de resultaten van de lijst Antwerpen '94²². Die lijst verloor evenwel 13,4% vergeleken met het gezamenlijk resultaat (28,5%) van CVP en VU in 1988. Antwerpen '94 moet het met 9 raadszetels stellen, daar waar de CVP en VU er in 1988 respectievelijk over 12 en 4 beschikten. De dissidenten lijsten CVB en PROVU, respectievelijk voortkomende uit CVP en VU, slaagden er niet in een raadszetel binnen te rijden. Ondanks de verruimingsoperatie verloor de VLD gering (-0,3%), kwam op 12% maar bleef haar 7 zetels behouden. AGALEV won daarentegen bijna 4% en 2 zetels²³. Daarmee klom ze op tot 13% en 7 zetels. Tot slot haalde de lijst 'Waardig Ouder Worden' met 3,8% ook een verkozenen. De verkiezingen van 9 oktober 1994 doorbraken de meer dan zeventig jaar oude SP-CVP bestuursmeerderheid van Antwerpen²⁴. Ze betekenden eveneens dat een tweepartijencoalitie zonder het Vlaams Blok niet meer mogelijk was, zodat lange coalitieonderhandelingen zich aandienden.

21 Het betrof weliswaar de lijst *Jong in Bree* (aangevoerd door gewezen VU-voorzitter Gabriëls) en de *VU*-lijst in *Kruikeke* (aangevoerd door burgemeester Denert). Beide politici stapten inmiddels over naar de VLD, maar namen niet onder het VLD-letterwoord deel aan de gemeenteraadsverkiezingen.

22 *Antwerpen '94* was de campagnenaam van dit bondgenootschap tussen christen-democraten, Vlaamsnationalisten en onafhankelijken aangevoerd door Hugo Schiltz. Na een ingrijpen van Minister van Binnenlandse Zaken Tobback mocht het cijfer '94' niet vermeld worden op het stembiljet. Op dit biljet werd uiteindelijk 'ANTW' vermeld.

23 In feite betrof het een bondgenootschap tussen AGALEV (met als boegbeeld Mieke Vogels) en de 'Beweging voor Sociale Vernieuwing' (van gewezen SP-raadslid Patsy Sörensen).

24 Die meerderheid sneuvelde in feite al tijdens de vorige legislatuur door dissidenties in de CVP en de SP, maar werd toen aangevuld door de VU.

In *Brugge* was de SP (aangevoerd door aftredend burgemeester Bourdon) de grote verliezer. Haar stemmenpercentage daalde tot 27% (- 8,6%), wat een verlies van 4 zetels impliceerde. De CVP kwam als de grootste winnaar uit de strijd. Ze dreef haar stemmenpercentage op tot 33,6% (+ 5,2%) en kwam daarmee op 18 zetels; een winst van 3. Zodoende werd de CVP in Brugge opnieuw de grootste partij. Door dit resultaat was het voor de aftredende CVP-SP meerderheid mogelijk het bestuursakkoord te hernieuwen. Winst was er in Brugge ook voor de VLD. Met 14,5% der stemmen (+ 4,4%) won ze 3 zetels bij en kwam zodoende op 7. Het Vlaams Blok komt met 3 zetels voor het eerst in de Brugse gemeenteraad. Die is het gevolg van een vooruitgang van 6,3%. Met haar 7,9% stak het Vlaams Blok de Volksunie voorbij, die 5,1% verloor. Met haar 4,2% houdt de VU nog 1 zetel over, tegenover 4 in 1988. AGALEV behield in feite een status quo positie; de winst bedroeg nog geen tiende van een procent. Het zetelaantal blijft dan ook ongewijzigd op 3.

In *Gent* bleef de SP (met aftredend burgemeester Temmerman als lijstduwer) nipt de grootste partij. Ze leed een verlies van 5,9% en 3 zetels, waardoor ze er nu nog over 13 beschikt. Daarmee beschikken de socialisten over evenveel zetels als haar coalitiepartner, de VLD, maar gaat ze met haar 21,8% net één tiende procent vooraf. De VLD zelf won een honderdste van een procent maar dreef niettemin haar aantal zetels op van 12 naar 13. De aftredende coalitie behield de kleinst mogelijke meerderheid. De grootste winnaar in Gent was het Vlaams Blok. Ze verzamelde 12,7% van de geldig uitgebrachte stemmen, wat neerkomt op een winst van 7,5%. Haar zetelaantal steeg dan ook van 2 naar 7. Winst was er ook voor AGALEV (+ 2,4%). Met 9,8% hebben de groenen recht op 5 zetels, 2 meer dan in 1988. Tot de verliezers behoren verder de CVP en de VU. De CVP, die het vanuit de oppositie moest waarmaken, strandde op 21,6% (-5,2%). Hierdoor leverde ze 3 zetels in en behield er dus 12. De VU incasseerde een verlies van 4%, wat neerkomt op uitgerekend een halvering tegenover 1988. Van haar 3 zetels behoudt de Volksunie er slechts 1.

In *Hasselt* zag het er lang naar uit dat de ambities van gewezen vice-premier Claes om het burgemeesterschap van deze stad op zich te nemen de inzet van de verkiezingen was. Enkele weken voor de verkiezingen geraakte echter het bericht van zijn benoeming tot secretaris-generaal van de NATO bekend. Claes bleef uiteraard wel lijsttrekker, maar was niet langer het politieke boegbeeld van de SP. Mogelijk mede door deze tribulaties verloor de SP 0,7% van de stemmen, maar werd met haar 33,7% (en een ongewijzigd zetelaantal: 15) nipt de grootste partij. De CVP zelf, aangevoerd door aftredend burgemeester Roppe, was met een achteruitgang van 6,8% de grootste verliezer. Met 33,4% van de stemmen hield ze evenveel zetels als de socialisten over, wat neerkwam op een verlies van 3. De VU behoort eveneens tot het kamp der verliezers. Haar stemmenpercentage slonk van 5,4% naar 4,8%. Ze behield wel haar enige zetel. Tot de winnaars behoorden verder AGALEV, de VLD en het Vlaams Blok. De VLD is de grootste winnaar in Hasselt. De liberalen veroverden 5 zetels. De ene zetel winst is de vertaling van een vooruitgang van 11,9 naar 14,6%. AGALEV won 1,3% en komt zodoende op 7,2% van de geldig uitgebrachte stemmen. Haar zetelaantal verdubbelde daardoor tot 2. Het Vlaams Blok nam voor het eerst deel aan de Hasseltse stembusslag. Met 5,3% maakt het aanspraak op één zetel in de gemeenteraad. Als gevolg van deze verkiezingen kon de aftredende CVP-VLD coalitie potentieel (met de kleinst mogelijke meerderheid) aan het bewind blijven, maar lang voor de verkiezingen was het reeds duidelijk dat een SP-VLD-VU coalitie in de maak was.

De situatie in *Leuven*, de hoofdplaats van de nieuwe provincie Vlaams-Brabant, was enigszins vergelijkbaar met deze in Hasselt. Ook hier stond het voort-

bestaan van de CVP-VLD coalitie op het spel (die in Leuven in 1977 werd gevormd). Daarenboven waren in Leuven ook de ambities bekend van Minister van Binnenlandse Zaken Tobback voor het burgemeesterschap. Hij voerde de SP-lijst aan die 40,5% van de stemmen behaalde; een winst van 15,1%. De SP haalde daarmee 20 zetels binnen, een aangroei van 8. Daarmee stak de SP de CVP voorbij. De CVP-lijst (geduwd door aftredend burgemeester Vansina) verloor 9,1%. Met haar 26,8% houdt ze nog 13 van de 18 zetels over. Haar coalitiepartner VLD leed ook terreinverlies. Ze boette 4,3% der stemmen in en viel terug tot 12,2%. Ze leverde 2 zetels in en behoudt er dus 5. De aftredende bestuursploeg verloor dus haar meerderheid. Verlies was er ook voor de VU. De VU verzamelde nog 3,5% van de stemmen (2,9% minder dan in 1988) en verdwijnt uit de Leuvense gemeenteraad, daar waar ze na 1988 nog over een tweekoppige fractie beschikte. In Leuven behoort ook AGALEV tot het kamp der verliezers. De groenen zakten terug van 10,4% in 1988 naar 9,3% in 1994. Hun zetelaantal blijft wel ongewijzigd op vier. Naast de SP was het Vlaams Blok de enige winnaar. Extreem-rechts behaalde in Leuven 5,1%; dit is een winst van 2,7 t.o.v. 1988. Met één raadslid maakt het Vlaams Blok voor het eerst zijn intrede in de gemeenteraad.

6. De situatie in de 'faciliteitengemeenten'

De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 waren de eerste waarbij de pacificatiewet van 9 augustus 1988 werd toegepast in de zes faciliteitengemeenten rond Brussel. Die wet streefde een evenredige vertegenwoordiging van de twee taalgemeenschappen in de schepencolleges na. Die proportionele vertegenwoordiging geldt overigens ook voor Voeren en Komen-Waasten. Tot aan de vooravond van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994 kwamen de betrokken faciliteitengemeenten maar zelden in het nieuws, zodat de indruk overheerste dat de betrokken pacificatiewet althans gedeeltelijk effectief was. Het was dan ook de vraag of die pacificatie zich doorzette in het stemgedrag, en dit zich mogelijkerwijze zou vertalen in stemmenwinst voor de tweetalige lijsten in de betrokken gemeenten.

In *Kraainem* liep de Franstalige meerderheidslijst van aftredend burgemeester Maricq verder uit op de Vlaamse kartellijst. De Franstaligen kregen 74,5% van de kiezers achter zich (een winst van 1,9%) en beschikken over 18 zetels in de gemeenteraad. De twee bijkomende zetels (als gevolg van de zetelaanpassing) in Kraainem gingen dus naar hen. De Vlaamse eenheidslijst verloor evenveel en strandde op 25,5%, maar behielden 5 zetels. De zetelverdeling in het college wijzigde niet; 4 voor de Franstaligen en 1 voor de Vlamingen.

In *Linkebeek* boekten de Franstaligen opnieuw winst. De lijst van burgemeester Van Eyken behaalde 75,5% van de stemmen, een vooruitgang van 5,3% tegenover 1988. Daarmee bezetten ze 13 zetels (1 meer dan in 1988). Net als in 1988 nemen ze alle mandaten in het schepencollege in. De Vlaamse lijst verloor nipt 0,4% van de stemmen. Met haar 21,3% verloor ze evenwel 1 zetel en houdt er dus 2 over. De winst van de burgemeesterlijst komt dus bijna volledig op rekening van de tweetalige lijst 'Unie', die 4,9% moet inleveren en nog 3,2% van het electoraat achter zich kreeg. Bijgevolg moet ze het, net als in 1988, zonder vertegenwoordiging in de gemeenteraad stellen.

De Vlaamse eenheidslijst die in 1988 voor het eerst de duimen moest leggen voor de Franstaligen in *Sint-Genesius-Rode* spatte in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 uiteen, zodat zich twee Vlaamse lijsten aandienden een door de CVP gesteunde lijst (CVR) en een SP-VLD kartel (RODE). Zij namen het op tegen de Franstalige lijst Intérêts Communaux-Gemeentebelangen van bur-

gemeester Delacroix-Rolin en de tweetalige lijst UNP. Net zoals in de overige faciliteitengemeenten in de Vlaamse rand rond Brussel, liepen de Franstaligen verder uit. Ze behaalden 54,7% tegenover 51,1% in 1988. Hun zetelaantal groeide met 2 aan tot 15. Ze wonnen ook 1 zetel bij in het schepencollege en leveren daar nu 4 mandaten. De door de CVP gesteunde lijst kreeg 27,2% van de stemmen, het SP-VLD kartel 14,7%. Daarmee beschikken ze respectievelijk over 7 en 3 gemeenteraadsleden. Gezamenlijk verliezen de Vlaamse lijsten 3,9% vergeleken met 1988 en leveren ze 2 raadszetels in. De lijst CVR heeft er nu 7, RODE 3. Enkel de door de CVP gesteunde lijst bracht een schepen voor. In 1988 telde de Vlaamse eenheidslijst nog 2 schepenen. De tweetalige lijst UNP wint 0,3%, maar blijft met haar 3,5% en zonder raadsleden vrij marginaal.

In *Wemmel* namen 9 lijst deel aan de gemeenteraadsverkiezingen, tegenover 4 in 1988. Zes daarvan zijn Vlaamse; VU, Vlaams Blok, CVP, AGALEV, ROSSEM en de Vlaamse Volkspartij. Zij namen het in gespreide slagorde op tegen de 2 tweetalige lijsten (de Lijst van Burgemeester Geurts en de door de VLD gesteunde lijst LW). In tegenstelling tot 1988 diende ook het FDF een eigen lijst in. Deze laatste verwierf daarmee 10,6% van de stemmen (en 2 zetels). De burgemeesterlijst verloor 9,86%, maar behoudt met haar 51,6% hetzelfde zetelaantal als in 1988: 16. De VU kan met 6,3% aanspraak maken op een zetel, de CVP met 10,6% op 2, net als de door de VLD gesteunde tweetalige lijst LW (die 10,8% van de kiezers achter zich kreeg). De tweetalige burgemeesterlijst neemt nu wel alle 5 de schepenzetels in. Door de versnippering onder de Vlaamse lijsten, moeten ze hun 2 schepenportefeuilles behaald in 1988 prijsgeven. In het totaal behalen alle Vlaamse lijsten 27,1% van de stemmen, dit is 4,3% minder dan de Vlaamse eenheidslijst in 1988. De Vlaamse lijsten houden ook maar 3 zetels over, de lijst WEMMEL beschikte in 1988 over 7 raadsleden. De beide tweetalige lijsten zijn dus goed voor 62,3% van het electoraat, wat een kleine winst van 0,9% betekent. In het totaal winnen ze wel 2 zetels.

Drie lijsten dienden zich aan in *Wezenbeek-Oppem*, de Franstalige lijst Union Francophone, de tweetalige lijst van burgemeester de Grunne en de Vlaamse lijst Demokraten Wezenbeek-Oppem. De Franstalige lijst was de grote winnaar. Ze behaalden 41,8% tegenover 34,6% in 1988. Hun zetelaantal steeg van 6 naar 10. Hun winst kwam bijna volledig op rekening van de Vlaamse eenheidslijst. Hun stemmenpercentage slonk van 25,8% naar 19,5%, hun zetelaantal van 6 naar 4. Daardoor verliest deze Vlaamse lijst haar enige schepen. De tweetalige burgemeesterlijst leed een licht verlies (- 0,8%). Met 38,8% van de stemmen behoudt ze wel haar 9 zetels. De Franstalige eenheidslijst levert thans 3 schepenen (+ 1), de burgemeesterlijst 2 (status quo).

Drogenbos is de gemeente met de minste polarisatie tussen Franstaligen en Vlamingen. De twee ingediende lijsten waren beiden van het tweetalige type. De lijst van aftredend burgemeester Calmeyn verloor 3,7% der stemmen, maar kan nog altijd rekenen op 78,2% van het electoraat. Ze behield dan ook haar 13 zetels en haar drie vertegenwoordigers in het schepencollege. Het verlies van de burgemeesterlijst ging uiteraard integraal naar de GS-EC lijst, die op 21,8% komt maar zich net als in 1988 tevreden moet stellen met twee raadsleden en geen vertegenwoordiging in het college.

In *Voeren*, de symbolisch meest geladen gemeente, verloor de lijst 'Retour à Liège' van burgemeester Droeven en Europees parlementslid Happart (PS) 4,5% van de stemmen, maar hield er 55,3% over. Het aantal naamstemmen van lijsttrekker Happart slonk overigens van 1097 naar 777. Dit alles resulteerde in een verlies van 1 zetel maar met 8 zetels beschikken ze nog altijd over de meerder-

heid in de gemeenteraad. De winst in Voeren ging dan ook volledig naar de Vlaamse lijst 'Voerbelangen', die nu op 44,7% van de stemmen komt en over 7 raadszetels beschikt (winst: 1). Aan de verdeling van de schepenen wijzigt niets: 2 voor de Franstaligen en 1 voor de Vlamingen.

In de Vlaamse rand rond Brussel valt dus globaal de winst van de Franstalige lijsten op, ten nadele van de Vlaamse. Dit is in het bijzonder het geval in Kraainem, Linkebeek, Sint-Genesius-Rode, Wemmel en Wezenbeek-Oppem. Drogenbos blijft daarentegen de gemeente waar de taalverhoudingen het minst scherp zijn. Een tweede trend lijkt het uiteenvallen van de Vlaamse eenheidslijsten te zijn. Dit is zo in Sint-Genesius-Rode en Wemmel. Die verzwakte blokvorming kan mogelijk wijzen op verminderde communautaire polarisatie in de faciliteitengemeenten. Daarnaast kunnen vragen worden gesteld over de efficiëntie van de pacificatiewet van 1988 aangezien enkel in de gemeenten Kraainem en Sint-Genesius-Rode verkozenen van de Vlaamse lijsten een mandaat behouden in het college van burgemeester en schepenen.

In 1988 was dit nog ook het geval in Wemmel en Wezenbeek-Oppem. In Linkebeek kwamen ze er toen al niet aan de pas, in Drogenbos was er geen Vlaamse lijst.

C. De resultaten in het Waalse Gewest

1. De evolutie 1976-1994

Tabel VII geeft de electorale evolutie weer in de Waalse gemeenten over de periode 1976-1994.

TABEL VIII

Gemeenteraadsverkiezingen Wallonië 1976-1994.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
PS	1976	196	41,8	37,1	719.445
	1982	200	41,3	33,7	648.281
	1988	201	43,3	38,9	754.200
	1994	204	37,8	34,5	669.192
PSC	1976	175	28,3	22,4	433.668
	1982	159	27,8	18,2	349.801
	1988	157	27,8	20,8	403.734
	1994	193	27,3	23,7	459.804
PRL	1976	107	16,8	10,5	203.607
	1982	121	22,2	13,0	251.071
	1988	120	21,9	14,5	281.247
	1994	163	21,1	17,1	331.682

RW	1976	49	10,9	5,0	96.043
	1982	17	5,8	1,1	21.159
	1988	9	1,5	0,2	4.210
	1994	2	4,2	0,0	769
EGOLO	1976	2	2,1	0,1	2.346
	1982	75	7,2	3,8	73.641
	1988	85	8,5	5,0	97.657
	1994	133	8,5	6,5	125.951
PSC-PRL	1976	48	41,9	5,0	96.540
	1982	57	41,6	9,6	185.184
	1988	59	42,3	7,1	138.264
	1994	52	47,2	5,7	110.656
PDB	1976	2	40,5	0,3	6.589
	1982	2	29,4	0,2	4.511
	1988	2	17,7	0,2	2.918
DIVERS	1976	1	1,3	0,0	430
WAALS	1982	16	1,9	0,4	8.335
	1988	1	7,1	0,0	448
EXTREEM LINKS	1976	76	7,0	4,2	81.885
	1982	51	5,5	2,5	47.574
	1988	38	3,7	1,5	28.423
	1994	39	2,3	1,0	19.590
EXTREEM RECHTS	1982	3	1,4	0,1	2.506
	1988	8	1,9	0,3	6.057
	1994	45	7,9	3,1	59.670
LOKAAL	1976	178	22,9	15,3	297.371
	1982	168	27,6	16,2	312.142
	1988	161	23,5	11,5	222.711
	1994	163	13,5	9,4	182.848

Het is zeer moeilijk om op basis van deze tabel eenduidige conclusies te trekken. Alle traditionele Franstalige partijen dienden in Wallonië meer lijsten in (of steunden er meer) dan in 1988. Het is bijgevolg niet aangewezen uitspraken te formuleren over winst of verlies, zich daarbij enkel steunend op veranderingen in het aandeel van elke partij in het Waalse kiezerskorps. Er zijn niettemin redenen om aan te nemen dat extreem-rechts in Wallonië de grote winnaar van de

gemeenteraadsverkiezingen was. De uitslagen van traditionele partijen en ECOLO neigden veeleer naar verlies of stagnatie.

Extreem-rechts diende in 45 Waalse gemeenten lijsten in. In 1988 gebeurde dit slechts in 8 entiteiten. Het *Front National* trad in 37 gemeenten, *AGIR* in 14. Daarnaast waren er nog lijsten van de *Parti Communautaire Européen* in drie gemeenten en de *Parti Social National* in 1 geval. Dit betekent dus dat in enkele gemeenten meer dan 1 extreem-rechtse lijst werd voorgesteld. Extreem-rechts kreeg in die 45 gemeenten 7,9% van de stemmen achter zich, tegenover slechts 1,9% in 8 gemeenten in 1988. Extreem-rechts plantte zich het best in de provincie Henegouwen en Luik in. La Louvière is de stad waar extreem-rechts de meeste stemmen haalde (14,4%). In de provincies Namen en Luxemburg kon extreem-rechts op veel minder aanhang rekenen. Ze presteerden het zwakst in Saint-Hubert (1% voor Agir).

ECOLO stagneerde. Ze kreeg in 133 gemeenten 8,5% van de stemmen achter zich. Dit is hetzelfde percentage als in 1988, maar toen ging het nog maar over 85 gevallen. In de 43 van de 75 gemeenten die zowel in 1994 als in 1988 *ECOLO*-lijsten kenden, gingen de Franstalige groenen vooruit, in 32 gevallen achteruit. De procentuele vooruitgang van *ECOLO* in die gemeenten blijft al bij al vrij bescheiden: van 8,6% naar 8,7%. Niettemin zorgde *ECOLO* in een aantal gemeenten voor merkwaardige resultaten. Zo strandden ze in het Luikse Limbourg op een zucht van de 30% (29,4%). In Cerfontaine (Namen) kwamen ze anderzijds niet verder dan 2,9%. Globaal is Waals-Brabant de provincie bij uitstek waar *ECOLO* aanzienlijke terreinwinst realiseerde ²⁵.

De *PS* blijft onmiskenbaar de grootste partij in Wallonië, maar leed toch aanzienlijke verliezen. In de gemeenten waar de *PS* lijsten indiende (of steunde), haalde ze 37,8% van de stemmen binnen. In 1988 ging het nog om 43,3%. De *PS* kwam in 187 gemeenten zowel in 1994 als in 1998 op. Daar daalde het procentueel kiescijfer van 44,1% naar 38,5%. Dit was het gevolg van verlies in 132 gemeenten en winst in 54 gevallen. De *PS* verloor vooral in de provincie Henegouwen en Waals-Brabant. In de gemeente Ramillies, behorende tot de laatstgenoemde provincie haalde de *PS* met 5,5% haar laagste score. Daarentegen scoorde de *PS* met 73,5% het sterkst in de gemeente Orey (provincie Luik). In Eupen bleef de *PS* op een status quo-positie.

Relatieve achteruitgang was er ook voor de *PSC*, zij het minder sterk dan bij de *PS*. In de gemeenten waar christen-democratische lijsten aantraden, konden deze op de bijval van 27,3% van het kiezerskorps rekenen. Dit is een half procent lager vergeleken met 1988. De *PSC* nam in 140 gemeenten zowel in 1994 als in 1988 deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. Daar liep haar procentueel kiescijfer terug van 27,6% naar 27%. De *PSC* liep het sterkst achteruit in de provincie Henegouwen. In Luxemburg, waar de *PSC* traditioneel sterk ingeplant is, was er eerder winst dan verlies. De *PSC* realiseerde met 69% van de stemmen haar grootste succes in Fernelmont (provincie Namen). Het meest tegenvallende resultaat werd opgetekend in het Luikse Seraing (7,9%).

Licht verlies was er ook voor de *PRL*. Waar ze lijsten indienden waren de liberalen goed voor 21,1% van de stemmen, dit is 0,8% minder vergeleken met 1988. In 107 gemeenten werden bij de jongste twee gemeenteraadsverkiezingen liberale lijsten ingediend. In 58 gevallen gingen de liberalen achteruit, tegenover winst

²⁵ In feite was de *ECOLO*-winst nog groter in de provincie Luxemburg, maar daar ging het maar om vier vergelijkbare gemeenten.

in 49 gemeenten. In procenten uitgedrukt kwam dit neer op een beperkte achteruitgang (van 21,7% naar 21,2%). In PRL-verliezen concentreren zich vooral in de provincie Namen, in de andere provincies zijn de resultaten vrij gelijklopend. Het beste liberaal resultaat boekte de door de PRL gesteunde lijst U.C. in Wassegès (provincie Luik) met 71,3%; de zwakste uitslag staat op naam van de PRL-afdeling in Rumes (provincie Henegouwen) die amper 5,4% van de stemmen binnenreef.

Hoewel we in regel niet ingaan op de resultaten van de diverse types kartellijsten, maken we toch een uitzondering voor de PSC-PRL-allianties in Wallonië. Deze worden traditioneel in nogal wat Waalse gemeenten ingediend, vaak om de discriminerende effecten van het Imperiali-verdelingssysteem (waar de PS vaak profijt uit haalt) te milderen. In 1994 was dit het geval in 52 gemeenten. Tabel VIII suggereert winst voor de PSC-PRL-kartellijsten (van 42,3% naar 47,2%). Hierbij moet wel rekening worden gehouden met het gegeven dat vergeleken met 1988 minder PSC-PRL kartellijsten werden ingediend. Hoger wezen we er reeds op dat de traditionele partijen in Wallonië meer deelnamen aan de gemeenteraadsverkiezingen. Rekening houdende met het betrekkelijk gering aantal gemeenten waar die lijsten werden ingediend, ligt het voor de hand dat een verandering in de frequentie van dit genre lijsten een scheeftrekking veroorzaakt in hun gewogen gemiddeld resultaat. We stellen immers vast dat in de 31 gemeenten waar in 1994 en in 1988 een PSC-PRL-kartellijst als keuzemogelijkheid aan de kiezer werd aangeboden het gemiddeld procentueel kiescijfer daalde van 47,8% naar 46%. Anders gesteld, in 19 gemeenten was er verlies, tegenover winst in 12 gevallen. Het meest opvallende resultaat haalde een dergelijke kartellijst in de gemeenten Chimay (Henegouwen) met 86,5% van de stemmen. In Amay (provincie Luik) kreeg deze lijst maar 17,5% van het kiezerskorps achter zich; meteen haar zwakste resultaat.

Tot slot dient vermeld te worden dat de *lokale lijsten* in Wallonië hun aandeel in het totaal van het kiezerskorps aanzienlijk zagen slinken. Hetzelfde gebeurde met *extreem-links*. Verder is ook de aanhang van het *RW* te verwaarlozen.

2. De spreiding van het stemmenaandeel van de partijen

Tabel IX deelt de stemmenpercentages behaalde door de grootste partijen in intervallen van 10% in.

TABEL IX

Wallonie. Procentueel aandeel van de vier grootste partijen per tien-procenten interval.

INTERVAL	PS	PSC	PRL	ECOLO
< 10 %	4,4	0,5	6,7	76,7
10 < 20 %	13,7	18,7	31,3	21,0
20 < 30 %	26,5	24,9	30,1	2,3
30 < 40 %	18,1	24,9	17,8	-
40 < 50 %	18,1	20,2	4,9	-
50 < 60 %	11,3	7,3	5,5	-
60 % +	7,8	3,6	3,7	-

Deze tabel illustreert het gewicht van de PS in de Waalse gemeenten. In bijna 1 op 5 gemeenten, waar de PS meestreed in de stembusslag, kreeg ze de helft of

meer van het kiezerskorps achter zich. Geen enkele andere partij benadert dit percentage. Niettemin boette de PS vergeleken met 1988 aan gewicht in ²⁶. Toen beschikte de PS in ruim 28% van de Waalse gemeenten over de helft van het electoraat. Ook in 1988 haalde de PS in slechts 11% van de gevallen de kaap van de 20% niet; in 1994 liep dit op tot 18%. De twee andere Waalse traditionele partijen zagen eveneens hun aantal absolute meerderheden (in stemmen uitgedrukt) teruglopen. Zo kon de PSC in 1988 in ruim 16% van de gevallen op de helft van de kiezers rekenen. Dit kromp tot 11% in 1994. Voor de PRL betrof het een afname van 12% naar 9%. ECOLO overschreed in bijna een kwart van de gemeenten de kaap van de 10%. In Limbourg, Baelen en Engis (alle drie behorende tot de provincie Luik) stemde meer dan 1 op 5 kiezers op de ECOLO-lijsten.

Tabel X staat stil bij het stemmenaandeel van de grootste partijen in verhouding tot het inwonertal van de gemeenten waar ze lijsten indienden.

TABEL X
Wallonie. Stemmenaandeel naar inwonertal.

AANTAL INWONERS	PS	PSC	PRL	ECOLO	LOKALE LIJSTEN
< 7.500	31,5	38,4	28,4	9,3	34,3
7.500 < 15.000	35,7	31,6	28,2	7,6	13,5
15.000 < 22.500	37,5	30,3	19,9	8,0	9,2
22.500 < 30.000	43,4	18,4	21,9	8,4	8,3
30.000 < 37.500	46,2	18,3	16,9	9,3	5,7
37.500 +	40,0	20,3	14,6	9,2	4,9

De PS behaalde nog altijd de meeste stemmen in de middelgrote gemeenten. Vergeleken met 1988 loopt haar aandeel in elke categorie gemeenten terug. Vooral in de grote steden dienden de socialisten terrein prijs te geven. De PSC zag ook in elke categorie gemeenten haar aanhang krimpen. In tegenstelling tot de PS kunnen de christen-democraten in de kleinere gemeenten op de meeste steun rekenen. De PRL vertoont hetzelfde beeld: sterkere inplanting in de kleinere gemeenten maar een terugloop in elke categorie. Met betrekking tot ECOLO is het verband tussen het inwonertal en de behaalde percentages minder hecht. Wel is de aangroei het sterkst in de kleinere gemeenten. Lokale lijsten blijven een typisch gegeven in de kleine gemeenten.

3. De impact van de bestuursmeerderheden

Naar analogie van tabel VI exploreert tabel XI voor Wallonië het verband tussen de behaalde resultaten van de grootste partijen en hun aanwezigheid in de aftredende bestuursmeerderheid ²⁷.

²⁶ Voor de vergelijking met 1988, zie J. ACKAERT, *a.w.*, blz. 372-373.

²⁷ De informatie inzake de samenstelling van de Waalse bestuursmeerderheden werd geput uit: L. ASSELBERGHS & F. VAN DE WOESTYNE, *Mémento Communal 1994*. Zaventem, 1994, Bijlage I, blz. 1-176. Gezien het beperkt aantal gemeenten waar ECOLO participeerde in het college van burgemeester en schepenen, laten we hen hier buiten beschouwing.

TABEL XI

Wallonië. Impact van de positie t.a.v. de bestuursmeerderheid op de verkiezingsuitslagen.

	AANTAL GEVALLEN WINST (in procenten)			INDEX PROCENTUEEL STEMCIJFER (1988/1982*100)		
	OPPO- SITIE	MEERDER- HEID	SIGNIF	OPPO- SITIE	MEERDER- HEID	SIGNIF
PS	33,3	26,8	0,210	92,2	89,5	0,395
PSC	45,0	45,0	1,000	102,5	100,9	0,714
PRL	53,4	36,7	0,084	110,0	96,3	0,012
PSC-PRL	52,6	16,7	0,045	102,1	89,2	0,044

In 1988 haalde de PS profijt uit haar aanwezigheid in de schepencolleges. In die gevallen waar ze behoorde tot de aftredende politieke meerderheid, won ze aanzienlijk meer dan in de gemeenten waar ze het vanuit de oppositie diende waar te maken. Daarentegen deden de PSC-PRL-kartellijsten het bijzonder goed vanuit de oppositie, en was er globaal verlies vanuit de meerderheid. De gegevens over 1994 wijzen niet volledig dezelfde richting uit. Geen enkele partij doet het nog beter vanuit de meerderheid dan vanuit de oppositie, dus ook de PS niet. Daarentegen gaan de anti-PS-kartels in tal van Waalse gemeenten meer vooruit waar ze het dienden op te nemen tegen een PS-meerderheid. Hetzelfde geldt ook voor de PRL; meer winst vanuit de oppositie dan vanuit de bestuursmeerderheid.

4. De zetelverdeling

Tabel XII geeft de evolutie weer van de zetelverdeling in de Waalse gemeenten.

TABEL XII

Wallonië. Evolutie van de zetelverdeling.

	1976	1982	1988	1994
PS	1.666	1.691	1.783	1.635
PSC	1.222	1.079	1.097	1.311
PRL	467	640	651	857
RW	90	16	7	1
ECOLO	-	47	82	144
PSC-PRL	366	523	496	462
UDRT	-	5	-	-
EXTREEM LINKS	67	44	15	7
EXTREEM RECHTS	-	-	-	28
PDB	19	14	4	-
DIVERS WAALS	-	2	-	-
LOKAAL	1.001	911	835	434

Deze tabel suggereert verlies van zetels voor de PS en winst voor PRL, PSC en ECOLO. De zetelwinst van de twee laatst genoemde moet worden gerelativeerd door te verwijzen naar het gegeven dat de PRL, PSC en ECOLO meer lijsten indienden of steunden bij de gemeenteraadsverkiezingen. Als gevolg hiervan zetelt ECOLO vandaag in 75 Waalse gemeenteraden, tegenover 46 in 1988. Extreem-rechts telt voor het eerst raadsleden in 14 Waalse gemeenten.

Het zetelverlies van de PS wordt niet vertaald in een analoog machtsverlies. In 1988 beschikte de PS over 64 homogene meerderheden. In 1994 dienden de socialisten in totaal maar 1 in te leveren. De PSC verloor er 3 en houdt er dus 37 over. De PRL telt nog 18 homogene meerderheden (1 minder dan in 1988). Het aantal meerderheden van PSC-PRL-kartellijsten steeg van 26 naar 31. In 24 gemeenten beschikt een lokale lijst over de meerderheid, tegenover 32 in 1988.

3. De situatie in de provinciehoofdplaatsen

In *Bergen* verloor de PS, aangevoerd door aftredende burgemeester Lafosse en gesteund door vice-premier Di Rupo haar homogene meerderheid. De PS zag haar aanhang immers slinken van 49,7% tot 37,4%. Haar zetelaantal kromp van 25 naar 20, waardoor haar homogene meerderheid teloor ging. Dit verlies was deels toe te schrijven aan interne dissidenties in de PS. Een aantal socialisten traden samen met liberalen aan op de lijst 'Mons Démocratie et Liberté'. Deze lijst kreeg 14,4% van de stemmen achter zich, wat goed was voor 7 zetels. De PRL zelf - in 1988 goed voor 16,1% van de stemmen en 7 zetels - nam als dusdanig niet deel aan te gemeenteraadsverkiezingen en kampte ook met dissidenties. Behoudens de vermelde lijst MDL figureerden ook liberale kandidaten op de lijst 'Association des réformateurs libéraux', die 5,7% van het kiezerskorps achter zich kreeg en voortaan 2 leden telt in de gemeenteraad. De PSC ging licht vooruit van 20,8% naar 21,2% en beschikt over 10 raadsleden (+ 1). ECOLO leed een beperkt verlies. Met 10,1% van de stemmen gingen ze 0,4% achteruit, maar het zetelaantal blijft ongewijzigd op 4. Nieuw in de Bergense gemeenteraad is het Front National. Met 7% van de stemmen sturen ze een tweemansfractie naar de gemeenteraad.

Hoewel Bergen de hoofdplaats is van de provincie Henegouwen, werd omwille van het politiek en sociaal-economisch gewicht nog meer uitgekeken naar de kiesverrichtingen in *Charleroi*. Ook daar verloor de PS, geleid door aftredend burgemeester Van Cauwenberghe bijna 10% van de stemmen. Ze behoudt evenwel met 54% en 32 zetels (-5) een comfortabele meerderheid in de gemeenteraad. Gering verlies was er ook voor de overige partijen die aan de vooravond van de gemeenteraadsverkiezingen over een vertegenwoordiging in de gemeenteraad beschikten. De PRL strandde op 11,4% van de stemmen. Ondanks het beperkt stemmenverlies (-0,3) wonnen ze 1 zetel en tellen nu dus 6 raadsleden. De PSC, die 11,6% behaalde verloor 0,8% en tevens 1 raadslid. Ze houden er dus 5 over. Ook ECOLO diende een raadslid in te leveren. Met 6,3% (-1,3%) van de stemmen sturen ze voortaan een tweemansfractie naar de gemeenteraad. De grote winnaar was opnieuw het Front National, die 10,5% van het electoraat verzamelde. Ter vergelijking, in 1988 kreeg het FN amper 0,4% van de kiezers achter zich. Het FN vaardigt thans 5 leden af naar de gemeenteraad.

Luik stond in de belangstelling omwille van de reeks politieke schandalen die deze stad de vorige jaren trof en de interne strijd in de PS tussen de aanhangers van wijlen André Cools en de strekking rond Jean-Maurice Dehousse. Laatstgenoemde werd uiteindelijk lijststaanvoerder, maar kon niet verhinderen dat de PS terugviel van 40% tot 32,6%. Haar zetelaantal kromp van 23 naar 18. Verlies was

er ook voor de PRL. De liberalen kwamen uit op 19,7% (-2%). Van de 12 zetels behaald in 1988 hielden ze er 10 over. Licht verlies ook voor ECOLO. Met 11,1% verloor ze 0,2% en 1 zetel. De ecologisten resten dus nog 5 zetels. De grootste winnaar was extreem-rechts, in de gedaante van enerzijds het Front National en anderzijds AGIR. Ze behaalden elk voor het eerst 2 zetels. De grootste van beiden is AGIR, die voor het eerst deel nam aan de gemeenteraadsverkiezingen²⁸. Dit leverde hen 6,2% van de stemmen op. Het Front National haalde net de 5% (tegenover 0,9% in 1988). Met 21,8% van de stemmen was de PSC de tweede winnaar van de gemeenteraadsverkiezingen in Luik. Ze dreven dus hun stemmen-aandeel op met 3,3%. Het zetelaantal groeide van 10 naar 12. Hierdoor beschikt de aftredende PS-PSC coalitie nog altijd over een ruime meerderheid.

Socialisten, christen-democraten en ecologisten waren de winnaars van de gemeenteraadsverkiezingen in *Aarlen*. De PSC won 3,9%. Met haar 34,9% van de stemmen kan ze op 11 zetels rekenen (+2). De PS kreeg 28,7% van de kiezers achter zich. De winst van 1,9% werd evenwel niet vertaald in een groter zetelaantal; dit bleef ongewijzigd op 8. ECOLO kon op de steun van 6,9% van het electoraat rekenen. De winst van bijna 1% was niettemin onvoldoende om de eenmansfractie uit te breiden. De PRL slaagde er ondanks stemmenverlies (-2%) met haar 24,2% toch in de 7 liberale zetels te vrijwaren. Door de resultaten van de PS en de PRL blijft het voortbestaan van de door hen in 1988 gevormde meerderheid mogelijk. Het grootste verlies werd door de plaatselijk lijst 'GERONS' geleden. Ze verloor 4,7% en hield er dus 5,3% over, maar verliest haar 2 vertegenwoordigers in de gemeenteraad.

De vier partijen die in 1988 over een fractie beschikten in de gemeenteraad van *Namen* dienden allen terrein prijs te geven (PS, PSC, PRL en ECOLO). Het grootste verlies kwam op rekening van de PS (aangevoerd door aftredend burgemeester Close). De socialisten zagen hun aanhang krimpen van 38,5% tot 32,3%. Van de 19 zetels verworven in 1988 dienden ze er 2 in te leveren. Aanzienlijk verlies ook voor de liberalen. De PRL kwam uit op 12,1% tegenover 17,1% in 1988. Hun zetelaantal slonk van 8 naar 5. In de derde plaats leden ook de christen-democraten een nederlaag. Ze gingen 3,7% achteruit. Met 26,4% maken ze aanspraak op 13 zetels in de gemeenteraad, 2 minder vergeleken met 1988. Niettemin beschikt de aftredende rooms-rode coalitie nog altijd over een meerderheid in de gemeenteraad. ECOLO verloor 2,2%, maar behoudt met 10,7% haar 5 zetels. De winst ging naar 2 partijen. In de eerste plaats verwierf de lijst 'Intérêts Communaux' (bestaande uit liberale en christen-democratische dissidenten) 10,1% en 4 zetels. In de tweede plaats kwam het Front National (die voor het eerst deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen) uit op 7,2%, wat hun 3 zetels opleverde.

De stad *Nijvel* promoveerde dank zij de uitvoering van de recentste staatshervorming tot hoofdplaats van de provincie Waals-Brabant. Een accurate vergelijking opstellen tussen de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 en 1994 is hier bijzonder moeilijk. In 1988 trad immers een kartellijst PSC-PRL aan. In 1994 gingen ze echter beiden hun eigen weg (telkens gesteund door een plaatselijke formatie). Een vergelijking is bijgevolg enkel mogelijk voor de PS en ECOLO. De socialisten behaalden 32,9% en 11 zetels. Dit komt neer op een achteruitgang van 4,7% en 1 zetel. ECOLO won 0,7% en kreeg 8,9% van het electoraat op zich. Haar eenmansfractie van 1988 werd in omvang verdubbeld. De lijsten PRL-UC en NN-

²⁸ In 1988 nam wel de lijst *Parti des Forces Nouvelles* aan de gemeenteraadsverkiezingen in Luik deel. Zij behaalden wel 2,9% van de stemmen maar geen zetels.

PSC behaalden respectievelijk 23,7% en 15,6%. In 1988 behaalde de PSC-PRL kartellijst en de lijst NN (die voorheen samen met de PS de bestuursmeerderheid vormde) respectievelijk 35,3% en 13,1%. Christen-Democraten en liberalen kregen in 1988 gezamenlijk 11 zetels toegewezen. De liberale lijst zich vandaag tevreden stellen met 7 zetels, de christen-democratische met 4. De plaatselijke lijst 'Intérêts Communaux' was goed voor 8% van het kiezerskorps en 2 zetels. Het Front National (die ook hier voor het eerst aantrad) reef 6,8% van de stemmen binnen, wat haar 1 zetel opleverde.

D. De resultaten in het Brusselse Gewest

1. De evolutie 1976-1994

Om verschillende redenen is een diepgaande statistische analyse van de gemeenteraadsverkiezingen in het Brusselse Gewest geen sinecure. In de eerste plaats varieert het aanbod aan type-lijsten sterk over de verschillende gemeenten²⁹. Dit lijkt een constante te zijn in Brussel, net als in 1988 ging het over 27 verschillende partijen en allianties van partijen. Dit, gecombineerd met een relatief beperkt aantal gevallen (19) maakt het formuleren van besluiten bijzonder risicovol. Tot slot treden over de verschillende verkiezingen heen vrij frequent wijzigingen op in de aard van de kandidatenlijsten. De kartels in Brussel zijn verre van duurzaam³⁰.

Tabel XIII poogt een overzicht te bieden van de electorale evolutie in de 19 Brusselse gemeenten tussen 1976 en 1994. De indeling in kolommen gebeurde naar analogie van tabel III. Met de rubriek 'Vlaamse' worden lijsten bedoeld tussen verschillende Vlaamse partijen (zoals bij voorbeeld de lijst 'SP-VU' in Ganshoren, of de lijst 'ELSENE' in de gemeente met dezelfde naam). Onder de rubriek 'Divers Lokaal' horen zowel plaatselijke lijsten, als bij voorbeeld politiek moeilijk te duiden burgemeesterlijst in Schaarbeek thuis). Waar extreem-rechts wordt vermeld, betreft het doorgaans het Front National.

TABEL XIII

Gemeenteraadsverkiezingen Brussel 1976-1994.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
CVP	1976	4	9,0	2,1	12.418
	1982	5	6,8	1,8	9.635
	1988	3	7,3	1,2	5.809
	1994	4	6,0	1,3	5.573

²⁹ Ter illustratie, Ecolo was de enige partij die in alle 19 Brusselse gemeenten een lijst indiende onder eigen naam.

³⁰ Voor een meer diepgaande analyse van de instabiliteit in het Brusselse partijsysteem, zie: K. DESCHOUWER, Partijsystemen in beweging. Enkele kanttekeningen bij de partijpolitieke verhoudingen in de 19 gemeenten sinds 1964. In: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal*. Brussel, 1989, blz. 87-98.

PSC	1976	14	11,6	8,7	52.078
	1982	13	10,6	7,6	39.394
	1988	13	12,6	9,1	43.174
	1994	13	11,4	8,3	36.444
CVP-PSC	1976	5	24,7	6,1	36.678
	1982	3	24,0	4,5	23.607
	1988	3	29,0	5,5	26.211
	1994	3	27,4	3,0	13.236
SP	1982	5	3,9	1,3	6.646
	1988	2	5,0	0,9	4.165
	1994	1	5,6	0,5	2.232
PS	1976	15	17,7	14,1	84.573
	1982	15	12,0	9,9	51.514
	1988	11	15,5	9,5	45.321
	1994	15	13,4	10,6	46.315
SP-PS	1976	4	33,5	6,8	52.078
	1982	3	33,4	5,4	39.394
	1988	6	27,7	9,8	43.174
	1994	3	30,3	6,0	26.249
VLD	1976	1	7,2	0,1	737
	1982	3	3,4	0,9	4.811
	1988	1	5,2	0,6	3.030
	1994	3	2,8	0,5	2.191
PRL	1976	11	13,0	7,7	45.969
	1982	15	18,9	16,4	85.303
	1988	13	25,6	16,2	76.988
	1994	13	22,1	15,4	67.222
PL-LP	1976	8	16,7	7,4	44.327
VLD-PRL	1976	2	10,0	0,8	4.907
	1982	2	19,1	0,9	4.433
	1988	3	30,2	5,2	24.690
	1994	4	19,3	3,4	14.877

VU	1976	1	8,4	0,4	2.319
	1982	5	4,1	1,6	8.269
	1988	4	2,9	0,9	4.232
	1994	5	1,6	0,7	3.228
DIVERSE VLAAMSE LIJSTEN	1976	18	7,7	7,3	43.903
	1982	12	6,4	3,2	16.733
	1988	13	6,2	4,0	19.164
	1994	9	5,5	1,9	8.327
ECOLO	1982	16	6,6	6,1	31.644
	1988	18	8,0	7,7	36.636
	1994	19	8,6	8,6	37.638
FDF	1976	19	33,7	33,7	202.194
	1982	19	28,2	28,2	146.837
	1988	16	17,6	14,1	67.231
	1994	17	15,1	13,2	57.754
UDRT	1982	17	4,6	3,9	20.531
EXTREEM LINKS	1976	15	2,8	2,5	15.110
	1982	12	1,3	1,0	5.136
	1988	15	0,9	0,8	3.702
	1994	16	0,7	0,6	2.814
EXTREEM RECHTS	1976	1	0,3	0,0	147
	1982	7	1,5	0,5	2.682
	1988	8	2,8	1,4	6.756
	1994	17	9,1	8,6	37.374
VLAAMS BLOK	1982	2	1,8	0,2	798
	1988	7	1,9	0,9	4.150
	1994	11	3,2	2,3	10.130
PRL-PSC	1982	1	26,6	1,2	6.083
CVP-VLD	1982	2	5,1	0,6	2.954
	1994	1	5,5	0,7	3.013

PS-PSC	1982	1	40,1	0,5	2.860
	1988	1	47,3	0,6	2.928
	1994	1	48,9	0,6	2.735
PRL-FDF	1988	2	40,0	6,1	29.207
	1994	2	51,8	6,6	28.660
PS-FDF-PSC	1988	1	34,0	0,6	2.789
LOKALE	1976	11	3,1	2,2	13.194
LIJSTEN	1982	15	5,2	4,4	22.744
	1988	10	8,1	4,9	23.280
	1994	16	7,8	7,1	31.060

De grootste winnaar in Brussel is ongetwijfeld extreem-rechts. Zowel aan Vlaamse als aan Franstalige kant boekten extreem rechtse lijsten aanzienlijke vooruitgang. Aan Franstalige kant betrof het voornamelijk het Front National, aan Vlaamse kant het Vlaams Blok. Alle overige partijen gaven terrein prijs.

Het *Front National* nam in 17 gemeenten deel aan de verkiezingen. In 1988 waren er nog maar in acht Brusselse gemeenten Franstalige extreem-rechtse lijsten. In de 17 gemeenten behaalde het FN gemiddeld 9,1% van de stemmen. Voor het volledige Brusselse Gewest betekent dit 8,6%. In 1988 stond Franstalig extreem-rechts maar voor 1,4 van de Brusselse stemmen in. Het FN realiseerde haar hoogste score in Sint-Jans-Molenbeek (16,6%). Ook in Anderlecht (13,2%) en Koekelberg (12,6%) klommen ze boven de kaap van de tien procent. De laagste scores werden genoteerd in de meer residentiële Brusselse gemeenten zoals bij voorbeeld Sint-Pieters-Woluwe (2,8%) en Watermaal-Bosvoorde (3,8%).

Het *Vlaams Blok* trad in 11 Brusselse gemeenten aan tegenover 7 in 1988. In de 11 gevallen kreeg het 3,2% van het electoraat mee (dit komt neer op 2,3% op niveau van het Brusselse Gewest). In de 6 gemeenten waar het Vlaams Blok zowel in 1994 als in 1988 lijsten indiende, groeide hun aanhang van 1,8% naar 3,9%. Nergens ging het Vlaams Blok achteruit. In Evere stemde 6,2% van de kiezers voor het Vlaams Blok, wat meteen haar hoogste score is. De Vlaams Blok doorbraak is daarentegen het minst geslaagd in Ukkel (1%).

Tot de winnaars, zij het bescheiden, van de gemeenteraadsverkiezingen in Brussel behoort ook *ECOLO*. Ze was ook de enige partij die in alle Brusselse gemeenten onder haar eigen naam opkwam. *ECOLO* behaalde in het Brusselse Gewest 8,6% tegenover 7,7% in 1988 (weliswaar maar in 18 gemeenten). In de 18 gemeenten waar zowel in 1994 als in 1988 groene lijsten werden aangeboden, steeg de aanhang gering van 8% naar 8,7%. In 13 gemeenten was er vooruitgang, in 5 achteruitgang. Het succes van *ECOLO* was het grootst in Sint Gillis (+ 4,6%). Daarentegen verloor ze 3,7% in Koekelberg. *ECOLO* geraakte boven de tien procent in Elsene (12,9%), Sint-Gillis (11%) en Watermaal-Bosvoorde (11,3%). In Evere (6,1%) en Sint-Pieters-Woluwe (6,6%) waren de *ECOLO*-resultaten het meest bescheiden.

De *PRL* blijft in het Brusselse Gewest de grootste partij, hoewel haar aandeel in het totaal van de Brusselse stemmen slonk van 16,2% naar 15,4%. In de 11 Brusselse gemeenten waar zowel in 1988 als 1994 de kiezer werd geconfron-

teerd met lijsten van liberale signatuur bleef de PRL echter op een status quo-positie (24,5%). De Franstalige liberalen verloren in zes gemeenten en boekten winst in vijf gemeenten. De winst was het grootst in Etterbeek (+ 14,2%). In de stad Brussel zelf leden de Franstalige liberalen de grootste nederlaag (- 5,8%). In Etterbeek, Vorst, Ukkel en Sint-Pieters-Woluwe zijn de Franstalige liberalen de grootste partij. In twee Brusselse gemeenten (Elsene en Sint-Lambrechts-Woluwe) ging de PRL samen met het FDF naar de kiezer. Dit resulteerde in beide gevallen in verlies. In Elsene verloor deze lijst 14,2% vergeleken met de afzonderlijk ingediende lijsten in 1988. In Sint-Lambrechts-Woluwe ging het kartel met 8,5% achteruit. Het PRL-FDF kartel dat in 1988 in Anderlecht 23,9 behaalde trad niet meer aan in 1994. Het FDF en de PRL traden afzonderlijk naar de kiezer. Ze verwierven respectievelijk 11,2 en 14,6 procent, wat dus meer is dan onder kartelvorm. De in 1988 door PRL en PVV gesteunde lijst NOLS in Schaarbeek spatte uiteen in enerzijds een PRL-VLD lijst en een burgemeesterlijst. Deze kregen respectievelijk 16,5% en 20,5% van het kiezerskorps achter zich, meteen een achteruitgang van 9% tegenover de NOLS-lijst van 1988. Het globale stemmenaandeel van de liberale politieke familie slonk in de 19 Brusselse gemeenten van 22% naar 19,3%. Daarmee blijven ze in Brussel wel de grootste politieke familie. Het FDF zelf diende opnieuw terrein prijs te geven, zij het dat de achteruitgang minder spectaculair is dan wat in de jaren tachtig het geval was. In het Brusselse Gewest hielden 17 FDF-lijsten nog 13,2% van de stemmen over (tegenover 14,1% in 1988). In de vijftien gemeenten waar het FDF zowel in 1994 als in 1988 lijsten indiende, daalde haar gemiddeld procentueel kiescijfer gering van 17% naar 15,5%. Dit is het resultaat van verlies in 10 gemeenten en winst in 5. Het FDF verloor het sterkst in Watermaal-Bosvoorde (-11,4%, mede te wijten aan dissidenties). Niettemin blijft ze daar de grootste partij (met 24,4%). Dit is ook het geval in Oudergem met 46,2%. De grootste FDF-winst werd in Schaarbeek opgetekend (+ 3,9%).

Globaal verlies was er ook voor de PS. Weliswaar groeide het aandeel PS-stemmen in het totaal aantal uitgebrachte stemmen in het Brusselse Gewest, maar dit is louter toe te schrijven aan het feit dat de PS in 15 gemeenten met een eigen lijst aantrad, tegenover 11 gevallen in 1988. In de 11 gemeenten waar de PS zowel in 1994 als in 1988 met eigen lijsten deelnam aan de stembusslag, daalde haar score van 15,5% naar 14,6%. Anders gesteld, de PS verloor in 9 gemeenten en won in 2 gevallen (Brussel en Sint-Lambrechts-Woluwe). Het verlies was het grootst in Sint-Gillis (- 12,9%). In deze gemeente blijft ze met 47,5% wel de grootste partij. De door PS en SP gesteunde burgemeesterlijsten in Anderlecht en Evere verloren respectievelijk 14 en 10,2 procent, maar blijven met 23,3% en 44,1% in die gemeenten de grootste partij. Daarentegen was er aanzienlijke winst voor de door beide socialistische partijen gesteunde lijst in Sint-Jans-Molenbeek. Haar procentueel kiescijfer groeide van 22,5% naar 32,7%. In het totaal behaalden de socialistische partijen in Brussel 17,1% van de stemmen, ruim drie procent minder dan in 1988 (20,2%).

Tot de verliezers behoren ook de christen-democraten. Het aandeel stemmen van de PSC in Brussel slonk van 9,1% tot 8,3%. In 11 Brusselse gemeenten waar zowel in 1988 als 1994 PSC-lijsten werden aangeboden, daalde het procentueel kiescijfer gering van 12,5% naar 12,2%. De PSC ging slechts in drie gemeenten achteruit (Anderlecht, Jette en Ukkel). Vooral de verliezen in de twee laatst genoemde (respectievelijk -3,3% en -5,4%) waren dermate groot dat ze niet gecompenseerd werden door de successen in de overige 8 gemeenten. In Sint-Pieters-Woluwe boekte de PSC de grootste winst (+ 3,9%). In Jette blijft de christen-democratische lijst van Burgemeester Jean-Louis Thys wel de grootste partij. In de stad Brussel zelf spatte de PSC-CVB lijst van 1988 uiteen. De CVP ging scheid

met de VLD, hoewel dissidenten binnen de CVP trouw bleven aan BSC-CVB lijst van Michel Demaret (die in 1994 als burgemeester ontslag nam) en Minister van State Paul Vanden Boeynants³¹. Ondanks deze tribulaties bleef het verlies van de BSC-CVB lijst binnen de perken. Ze verloor weliswaar 3,4% maar bleef met 23,4% wel de grootste partij in de hoofdstad. De CVP-VLD lijst diende genoeg te nemen met 5,5%, hoewel de lijst BON-PVV in 1988 5,2% van de kiezers achter zich kreeg. Mede door de moeilijkheden in de hoofdstad verloor de christen-democratische familie in het Brusselse Gewest 3,2%. Ze is thans nog goed voor 12,6% van de stemmen in dit gewest.

De Vlaamse lijsten, in 1988 goed voor 8,5% van de stemmen, zagen globaal hun stemmenaandeel licht slinken tot 7,9%. De SP (-0,4%), VLD (-0,1%), VU (-0,2%) en Vlaamse kartellijsten (-1,4%) gaven terrein prijs. Winst, zij het beperkt, was er voor CVP (+0,1%) en het Vlaams Blok (+1,4%). Laatstgenoemde is daarmee de grootste Vlaamse partij in Brussel geworden.

Tot slot groeide op het eerste gezicht het aandeel van de lokale lijsten in Brussel. Ze kregen 7,1% van het kiezerskorps achter zich, tegenover 4,9 in 1988. Daarbij mag wel niet uit het oog worden verloren dat de BSC-CVB lijst in Brussel en de burgemeesterlijst in Schaarbeek tot deze categorie werden gerekend. Dit verklaart de vooruitgang van deze categorie lijsten.

2. De zetelverdeling

Tabel XIV geeft de evolutie weer van de zetelverdeling in het Brusselse Gewest over de periode 1976-1994. Die tabel vermeldt niet afzonderlijk de anderstalige raadsleden die verkozen werden op lijsten van partijen behorende tot een taalgroep.

TABEL XIV

Brussel. Evolutie van de zetelverdeling.

	1976	1982	1988	1994
CVP	16	13	10	5
PSC	55	50	57	51
CVP-PSC	44	34	38	34
SP	-	5	4	-
PS	106	89	71	74
SP-PS	48	24	72	46
VLD	-	2	2	1
PRL	51	108	117	102
VLD-PRL (inc. PL-LP)	48	14	34	39
VU	2	4	1	-
FDF	264	225	108	99
ECOLO	-	28	37	45
VLAAMS BLOK	-	-	-	4

³¹ Deze lijst kreeg wel geen toelating het PSC-letterwoord te gebruiken.

	1976	1982	1988	1994
UDRT	-	13	-	-
PRL-PSC	-	10	-	-
CVP-VLD	-	2	-	2
PS-PSC	-	14	16	16
PRL-FDF	-	-	40	47
PS-FDF-PSC	-	-	9	-
EXTREEM LINKS	2	-	-	-
EXTREEM RECHTS	-	-	1	47
DIVERS VLAAMS	36	15	19	10
DIVERS LOKAAL	3	17	29	29

In 9 van de 19 Brusselse gemeenten kwam een homogene meerderheid uit de stembus. Dit is een status quo vergeleken met 1988. Het FDF behield haar enige meerderheid in Oudergem. In Evere en Sint-Gillis slaagden ook de socialistische partijen daarin. In Ganshoren was dit het geval met de christen-democratische burgemeesterlijst. De PRL beschikt voortaan over twee homogene meerderheden in Brussel. In 1988 was dit enkel het geval in Koekelberg. De gemeenteraadsverkiezingen van 1994 voegden daar ook Sint-Pieters-Woluwe aan toe. Door het uiteenspatten ging de meerderheid van de lijst NOLS in Schaarbeek wel teloor. Voorts bleven de PRL-FDF meerderheden in Elsene en Sint-Lambrechts-Woluwe overeind, net als de meerderheid van de socialistisch-christen-democratische lijst in Sint-Joost-Ten-Node. Het is niet mogelijk op basis van tabel XIV exact het aandeel Nederlandstalige raadsleden te bepalen. Het bestaan van tweetalige lijsten (b.v. het Front National) staat dit in de weg. Daarenboven werden in een aantal gemeenten Nederlandstaligen verkozen op Franstalige lijsten (bij voorbeeld de PS). Kris Deschouwer houdt het bij een status-quo positie (11,1% van de Brusselse raadsleden zouden Nederlandstalig zijn) ³².

III. Veranderingen in het lokaal politiek systeem?

Welke veranderingen bracht 9 oktober 1994 aan het plaatselijk politiek systeem? Daags na de gemeenteraadsverkiezingen ontwaarde Eerste-Minister Dehaene het probleem van de politieke versplintering. In zijn ogen nam dit probleem een dergelijke omvang aan dat de discussie omtrent enkele modaliteiten in de kieswetgeving diende te worden geopend ³³. Deze paragraaf poogt na te gaan in welke mate kan worden gesproken over een afbrokkeling van het plaatselijk politiek systeem, zoals dit zich voordeed bij de parlementsverkiezingen van 24 november 1991. Daarbij wordt enerzijds ingegaan op de verschillen en gelijkenissen tussen de uitslagen van de parlements- en gemeenteraadsverkiezingen en anderzijds op de versplintering in de gemeenteraden zelf. Een tweede belangrijke verandering, in de wetgeving althans, was de verplichting het aantal kandidaten van hetzelfde geslacht op een lijst te beperken tot drie vierden. Op de effecten hiervan wordt ingegaan aan het slot van deze paragraaf.

³² G. FONTEYN, Status-quo voor Vlaamse stemmen in Brussel. In: *De Standaard*, 1 februari 1995.

³³ *De Morgen*, 11 oktober 1994.

A. Gemeenteraadsverkiezingen - parlementsverkiezingen

De participatie aan de verkiezingen is een eerste indicator om de stabiliteit van het politiek systeem te meten. De *opkomst* bij de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994 bedroeg 92,3%, wat een afname van 1,2% betekent tegenover 1988. De groei van het absentisme was het grootst in Vlaanderen, maar Brussel telt nog altijd de meeste afwezige kiezers (15,4%). Het is de eerste keer sinds 1976 dat de non-participatie in die mate toenam. De omvang van het absentisme bij de jongste gemeenteraadsverkiezingen ligt 0,4% hoger dan bij de parlementsverkiezingen van 24 november 1991. Hoewel dit verschil klein lijkt, is het de eerste keer na de samenvoeging van gemeenten dat een discrepantie van die omvang kon opgetekend worden tussen gemeenteraadsverkiezingen en de voorafgaande parlementsverkiezingen. Naast het absentisme is het aandeel *blanco-ongeldige* stemmen een tweede maatstaf van de participatie. Dit aandeel groeide, vergeleken met de vorige gemeenteraadsverkiezingen, beduidend minder sterk. Vijf procent van de kiezers bracht een blanco-ongeldige stem uit, wat amper 0,3% meer is in vergelijking met 1988. Deze vorm van stemverzakking nam vooral in Vlaanderen en Wallonië toe, daar waar in Brussel een afname van een vol procent werd vastgesteld. Daarenboven brachten ruim 2% van de kiezers minder een blanco/ongeldige stem uit bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de voorafgaande parlementsverkiezingen. Samenvattend, de cijfers inzake het absentisme zouden op een achteruitgang van de participatie kunnen wijzen, maar de gegevens over het blanco/ongeldig stemmen spreken dit dan weer tegen. In beide gevallen is er wel sprake van een toename, maar zeker het aandeel blanco/ongeldige stemmen blijft beduidend onder het gemiddelde van de parlementsverkiezingen.

Tabel XV poogt de resultaten van elke partij bij de parlements- en de gemeenteraadsverkiezingen te vergelijken. Bij de interpretatie van deze gegevens moet met verschillende beperkingen rekening worden gehouden. Zo vormt bij de organisatie van parlementsverkiezingen het kanton en niet de gemeente de kleinste kiesomschrijving. Slechts in 46 gevallen valt de gemeentelijke omschrijving samen met de kantonnale. Daarnaast stelt zich het bijzonder probleem in Halle-Vilvoorde waar sommige gemeenten verdeeld werden over meer dan één kanton. In de derde plaats zorgt de wijzigende politieke morfologie in Brussel voor onoplosbare interpretatieproblemen. Daarenboven is de inzet van de gemeenteraadsverkiezingen niet dezelfde als die van de parlementsverkiezingen.

De weergegeven cijfers voor de parlementsverkiezingen in tabel XV zijn de uitslagen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Voor de gemeenteraadsverkiezingen zijn de vermelde cijfers de percentages voor elke partij berekend op het totaal van de gemeenten waar de betrokken partij een lijst indiende. Dit brengt mee dat de totalen niet gelijk zullen zijn aan honderd. De vergelijking wordt beperkt tot het Vlaamse en het Waalse Gewest en de grootste politieke partijen ³⁴.

³⁴ Voor de resultaten van de parlementsverkiezingen werd een beroep gedaan op: W. FRAEYS, Les élections législatives du 17 avril 1977. In: *Res Publica*, 1977, nr. 3, blz. 495-513; W. FRAEYS, Les élections législatives du 8 novembre 1981. In: *Res Publica*, 1982, nr. 1, blz. 129-149; W. FRAEYS, Les élections législatives du 13 décembre 1987. In: *Res Publica*, 1988, nr. 1, blz. 3-24; W. FRAEYS, Les élections législatives du 24 novembre 1991. In: *Res Publica*, 1992, nr. 2, blz. 131-153. Voor de parlementsverkiezingen van 1995 steunen we op eigen berekeningen gebaseerd op MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN (Directie Verkiezingen en Bevolking), *Parlementsverkiezingen. Uitslagen der verkiezingen van 21 mei 1995. Volledige vernieuwing van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Officiële uitslagen*. Brussel, 1995, 153 blz.

TABEL XV

Vergelijking parlementsverkiezingen - gemeenteraadsverkiezingen.

	1974	1976	1977	1978	1981	1982	1985	1987	1988	1991	1994	1995
	K	G	K	K	K	G	K	K	G	K	G	K
VLAANDEREN												
CVP	39,9	42,8	43,9	43,5	32,0	37,5	34,6	31,4	37,0	26,9	36,4	27,3
SP	22,3	21,3	22,4	20,9	20,6	21,82	3,7	24,2	21,1	19,4	19,6	19,9
VLD	17,3	16,4	14,5	17,2	21,1	16,2	17,4	18,5	17,7	19,0	20,3	20,8
VU	16,8	14,7	16,7	11,5	16,0	14,4	12,7	12,9	11,6	9,3	9,1	7,4
AGALEV				0,3	4,0	6,2	6,1	7,3	6,9	7,8	8,2	7,0
VL BLOK	2,1	1,8	2,5	2,2	3,0	6,1	10,3	10,3	12,2			
WALLONIE												
PS	36,8	42,0	38,7	36,7	36,2	41,6	39,5	43,9	43,3	39,2	37,8	33,7
PSC	22,6	28,3	25,7	26,9	19,6	27,8	22,6	23,2	27,8	22,5	27,3	22,5
PRL	15,1	16,5	18,9	17,4	21,7	22,2	24,2	22,2	21,9	19,8	21,1	23,9(*)
RW	18,5	10,9	9,5	9,2	5,5	5,8	0,6	0,8	1,5	0,2	4,2	-
ECOLO				1,2	6,1	7,2	6,2	6,5	8,5	13,5	8,5	10,3
EX-RECHTS						1,4			1,9	2,4	7,9	5,7

K: Parlementsverkiezingen. Uitslagen Kamer van Volksvertegenwoordigers

G: Gemeenteraadsverkiezingen

* Op 21 mei 1995 dienden de PRL en het FDF gezamenlijke lijsten in.

Deze tabel blijft, voor de christen-democraten over de taalgrens heen, op belangrijke verschillen tussen de parlements- en gemeenteraadsverkiezingen wijzen. Zowel de CVP als de PSC blijven het beter doen bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de parlementsverkiezingen. De CVP haalt ruim 9% meer bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de voorafgaande en volgende parlementsverkiezingen, de PSC bijna 5%. Het valt daarenboven op dat de CVP tussen 1988 en 1994 op lokaal vlak maar relatief weinig terrein prijs gaf, daar waar de verliezen tussen de parlementsverkiezingen van 1987 en 1991 aanzienlijk groter waren. In het socialistische kamp vallen de verschillen tussen SP en PS op. Voor de SP bleef maar weinig verschil over tussen de gemeenteraadsverkiezingen en de parlementsverkiezingen. Daarentegen luidde het PS-verlies bij de gemeenteraadsverkiezingen de nederlaag op 21 mei 1995 (parlementsverkiezingen) in. Niettemin kan de PS nog altijd over een groter stemmenpotentieel beschikken bij gemeenteraadsverkiezingen dan bij de parlementsverkiezingen. Bij de liberalen aan beide zijden van de taalgrens is het omgekeerd; voor hen kondigden de gemeenteraadsverkiezingen vooruitgang aan, die op 21 mei 1995 werd bevestigd door de parlementsverkiezingen. Op het eerste gezicht bleef de achteruitgang van de VU bij de gemeenteraadsverkiezingen binnen de perken, maar men mag niet uit het oog verliezen dat de VU in veel minder gemeenten aantrad. De VU verloor overigens nog veel meer op 21 mei 1995. AGALEV ging daarentegen vooruit. In tegenstelling tot de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 slaagden de Vlaamse groenen er wel in vooruit te gaan vergeleken met de parlementsverkiezingen. De parlementsverkiezingen van 21 mei 1995 stelden abrupt een einde aan die trend. ECOLO stagneerde bij de gemeenteraadsverkiezingen en gaf eveneens terrein prijs

bij de parlementsverkiezingen (hoewel ze op 21 mei 1995 een hoger kiescijfer behaalde dan bij de gemeenteraadsverkiezingen). Tot slot valt de stabilisering van extreem-rechts in Vlaanderen op. Het Vlaams Blok bleef op het niveau van de parlementsverkiezingen van 1991. Daarentegen is er aan de andere zijde van de taalgrens wel degelijk sprake van een doorbraak van extreem-rechts. Deze is daar zelfs meer uitgesproken bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de parlementsverkiezingen.

B. Meer versplintering?

Hoger gaven we reeds aan dat sommigen de verbrokkeling van het plaatselijk politiek systeem als belangrijkste 'trend' ontwaarden na de stembusslag van 9 oktober 1994. De validiteit van deze interpretatie wordt op een drievoudige manier getoetst. In de eerste plaats geeft tabel XVI de evolutie van het aantal kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen en het aantal fracties in de gemeenteraden weer voor de periode 1976-1994.

TABEL XVI

Evolutie van het aantal kandidatenlijsten en fracties (1976-1994).

	1976		1982		1988		1994	
	N	GEMID.	N	GEMID.	N	GEMID.	N	GEMID.
AANTAL LIJSTEN								
Vlaanderen	1285	4,17	1470	4,77	1524	4,95	1683	5,46
Wallonië	984	3,76	1042	3,98	963	3,67	1095	4,18
Brussel	138	7,26	193	10,16	169	8,89	200	10,53
Het Rijk	2407	4,09	2705	4,59	2656	4,51	2978	5,06
AANTAL FRACTIES								
Vlaanderen	1065	3,46	1189	3,86	1205	3,91	1265	4,11
Wallonië	812	3,10	790	3,02	774	2,95	836	3,19
Brussel	102	5,37	118	6,21	109	5,73	123	6,47
Het Rijk	1979	3,36	2097	3,56	2088	3,54	2224	3,78

Op het eerste gezicht is deze tabel een ondersteuning voor de 'afbrokkelings-hypothese'. De politieke competitie nam onmiskenbaar toe. In indexvorm uitgedrukt, steeg het aantal deelnemende lijsten tussen 1988 en 1994 met 13,4%. Die toename was het grootst in Brussel en het minst uitgesproken in Vlaanderen (zij het dat de Vlaamse gemeenten gemiddeld een grotere politieke competitie kennen dan de Waalse). Een blik terug in de tijd stemt tot enige voorzichtigheid. Tussen 1976 en 1982 nam de competitie immers ook al met 12,3% toe. Daarenboven was er een globale terugval tussen 1982 en 1988. Dit brengt mee dat de groei tussen 1988 en 1994 overgeaccentueerd dreigt te worden. Verder mag men niet vergeten dat het landelijk politiek systeem inzake partijaanbod aanzienlijk werd uitgebreid in de jaren tachtig (door bij voorbeeld de opkomst van AGALEV, ECO-

LO, het Vlaams Blok, Rossem en recent extreem-rechts in Wallonië), zodat een groeiende competitie op plaatselijk vlak te verwachten was. Tot slot dient te worden aangestipt dat de evolutie van de omvang van de politieke competitie maar één indicator is. Een andere is de evolutie van het aantal fracties in de gemeenteraden. De betrokken gegevens zijn veel minder frappant. Het aantal fracties groeide tussen 1988 en 1994 maar met 6,5%, beduidend minder dus dan de toename van het aantal lijsten³⁵. Men mag evenmin uit het oog verliezen dat het aantal fracties in de periode 1976-1982 al met 6% steeg en nadien slonk. Die groei was opnieuw het meest uitgesproken in Brussel en het minst in Vlaanderen. De evolutie van de politieke competitie en het aantal fracties die de 'verbrokkelingshypothese' lijkt te ondersteunen, moet dus gerelativeerd worden. Als tweede indicator nemen we het aantal door de kiezer gevormde homogene meerderheden. Tabel XVII geeft de evolutie ter zake weer.

TABEL XVII

Evolutie van het aantal homogene meerderheden 1976-1994.

	1976	1982	1988	1994
Vlaanderen	197	134	151	140
Wallonië	159	168	181	173
Brussel	8	6	9	9
Het Rijk	364	308	341	322

Deze tabel toont aan dat de verbrokkeling, uitgedrukt in het kleiner aantal gevormde homogene meerderheden, weliswaar toenam, maar zeker geen absoluut hoogtepunt bereikte. Anders geformuleerd: in 1994 kwam in 54,7% van de Belgische gemeenten een homogene meerderheid tot stand, wat een afname betekent met 3,2% maar nog altijd meer is dan de situatie in 1982 (52,3%). De evolutie van het aantal homogene meerderheden is dus niet overtuigend om te spreken over een reële afbrokkeling van het plaatselijk politiek systeem. Als derde maatstaf gebruiken we fractionaliseringsindex van Douglos Rae. Die index loopt van 0 (1 partij heeft alle zetels) tot 1 (een oneindig aantal partijen beschikt telkens over 1 zetel)³⁶. De ontwikkeling van die index wordt weergegeven in tabel XVIII.

35 Het gegeven dat het aantal fracties niet evenredig groeide met het aantal kandidatenlijsten kan gedeeltelijk worden verklaard door de effecten van het Imperiali-verdelingsstelsel, dat een drempel opgooit ten aanzien van kleinere politieke formaties. Dit zet vraagtekens achter de opportuniteit van eventuele wijzigingen aan het kiessysteem om de 'versplintering tegen te gaan'. Het Imperiali-systeem lijkt deze functie reeds adequaat te vervullen. Zie hierover: J. ACKAERT, Imperiali, D'Hondt en Niemeyer als verdelingstechnieken bij de gemeenteraadsverkiezingen. In: *Res Publica*, 1989, nr. 3, blz. 359-384.

36 I.F. = $1 - \sum | (z_i / Z)^2 |$

met z_i = aantal zetels behaald door partij i
 Z = totaal aantal te begeven raadszetels.

Bron: D. RAE, *The political consequences of electoral laws*. New Haven, 1967, blz. 56.

TABEL XVIII

Evolutie van de fractionalisatie-index (1976-1994).

	1976	1982	1988	1994
Vlaanderen	0.57	0.61	0.60	0.61
Wallonië	0.56	0.55	0.54	0.56
Brussel	0.66	0.68	0.65	0.71
Het Rijk	0.57	0.59	0.58	0.59

Het cijfermateriaal dat deze tabel bevat, biedt geen evidentie voor de 'afbrokkelingshypothese'. De fractionalisering nam slechts in beperkte mate toe vergeleken met 1988, maar situeert zich op het niveau van 1982. Bijgevolg kan geen gewag worden gemaakt van een uitzonderlijke toename van de fractionalisering, het blijft hoogstens beperkt tot een schommeling.

Op het eerste gezicht zijn er dus genoeg redenen om te twijfelen aan de 'afbrokkelingshypothese'. Men mag nochtans niet om het gegeven voorbij stappen dat de traditionele partijen in Vlaanderen als dusdanig minder aan de verkiezingen deelnamen. Het groeiend aantal lijsten dat niet onder een nationale politieke partij kan thuisgebracht worden, wettigt het vermoeden dat meer kartellijsten aantraden. We kunnen voorlopig enkel veronderstellen dat de trend tot versplintering (tijdelijk?) werd afgeremd door kartelvorming.

C. De vertegenwoordiging van vrouwen

De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994 werden ook gekenmerkt door het beperken tot drie vierden van het aantal kandidaten van hetzelfde geslacht op de kandidatenlijsten. Een enquête uitgevoerd door de minister bevoegd voor het gelijke-kansenbeleid leert dat deze norm ruimschoots werd gehaald³⁷. De vrouwen namen 32,1% in van de kandidatenlijsten³⁸. Dit aandeel was het hoogst in Brussel (39,9%). Vlaanderen (36,7%) ging Wallonië net vooraf (32,2%). Het aandeel vrouwelijke kandidaten was het hoogst bij het FDF (50,2%) en het laagst bij de VLD (28,1%). Het effect naar de aanwezigheid van vrouwen in de gemeentelijke politieke instellingen wordt weergegeven in tabel XIX.

TABEL XIX

De vertegenwoordiging van vrouwen in de gemeentelijke politieke instellingen 1976-1994 (in %).

	1976	1982	1988	1994
Raadsleden	9,2	9,8	13,8	19,9
Schepenen	6,4	7,1	10,4	14,1
Burgemeesters	2,0	2,9	3,9	5,1

³⁷ Cijfers ter beschikking gesteld door de Minister van Tewerkstelling en Arbeid en het Gelijke-Kansenbeleid.

³⁸ Een vergelijking met 1988 is wegens gebrek aan cijfermateriaal niet mogelijk.

Op het niveau van de raadsleden lijkt de maatregel effect te ressorteren. De toename van het aantal vrouwelijke raadsleden over de periode 1988-1994 is aanzienlijk groter dan in de periode 1982-1988. De meeste vrouwelijke raadsleden werden in Brussel verkozen (28,2%), gevolgd door Vlaanderen (20,2%). Wallonië heeft met 18,1% de minste vrouwelijke verkozenen. Het FDF telt verhoudingsgewijze het grootste aandeel vrouwelijke verkozenen (38,5%), de VU het kleinste aantal (12,4%).

Hoewel het effect van de wettelijke ingreep duidelijk is, kan uit die cijfers ook worden besloten dat die maatregel op zich onvoldoende is om alle achterstand van vrouwen weg te werken. Vrouwen zijn gemiddeld genomen electoraal minder succesvol dan mannen. Van alle vrouwelijke kandidaten werd 15,3% verkozen. Van alle mannelijke kandidaten haalden daarentegen 29% de gemeenteraad³⁹. Daarenboven neemt de doorstroming af bij de onrechtstreeks verkozen politieke instellingen. De groei van het aantal vrouwelijke schepenen is veel minder stevig dan de toename van het aantal vrouwelijke raadsleden. Bij de (weliswaar benoemde, maar in regel door gemeenteraadsleden voorgedragen) burgemeesters lijkt de aangroei in de periode 1988-1994 amper groter te zijn dan in de voorafgaande periode.

IV. Besluiten

De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994 daalde met meer dan 1% vergeleken met 1988. De afname kwam vooral tot uiting in het Vlaanderen. Het aandeel blanco/ongeldig stemmen nam daarentegen met amper 0,3% toe. In Brussel verminderde deze vorm van stemonthoudingen; in de andere gewesten groeide het.

In Vlaanderen namen de landelijke politieke partijen minder onder het nationaal nummer deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. In Wallonië deed zich daarentegen het omgekeerde voor. De discussie over politieke vernieuwing op plaatselijk vlak en de daaruit voortvloeiende experimenten met nieuwe allianties lijkt zich vooralsnog vooral te beperken tot Vlaanderen.

Tot de grootste winnaars in Vlaanderen behoren het Vlaams Blok, AGALEV en de VLD. De verliezers zijn de VU, de SP en de CVP. In Wallonië is extreem-rechts de grote winnaar. De uitslagen van de traditionele partijen en ECOLO wijzen eerder op verlies of stagnatie. Extreem-rechts en ECOLO boeken tenslotte ook terreinwinst in Brussel, ten nadele van de overige partijen. Hoewel in Brussel de politieke vertegenwoordiging van de Nederlandstaligen op peil blijft, verzwakt ze in de faciliteitengemeenten. Daar deinde het Franstalig kiezerskorps verder uit.

Hoewel er geen volmaakt parallellisme bestaat tussen de parlements- en gemeenteraadsverkiezingen kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat de landelijke trends (zoals opgetekend op 24 november 1991) zich in afgezwakte vorm ook laten gelden op plaatselijk vlak. Vooral het lokaal succes van extreem-rechts in alle gewesten en het verlies van socialisten en christen-democraten over beide zijden van de taalgrens illustreert dit. Toch kunnen we beide types van verkiezingen nog altijd niet volledig gelijkschakelen. Het gepubliceerd cijfermateriaal ondersteunt de hypothese over de versplintering van het plaatselijk politiek land-

³⁹ Eigen berekeningen op basis van cijfers ter beschikking gesteld door de Minister van Tewerkstelling en Arbeid en het Gelijke-Kansenbeleid.

schap niet. De politiek competitie (gemeten aan de hand van het aantal deelnemende lijsten) nam inderdaad toe. De toename van het aantal fracties in de gemeenteraden was niet evenredig. Daarenboven is de vermenigvuldiging van het aantal lijsten en fracties niet uitzonderlijk te noemen. We kenden daar immers in 1982 al een aanzienlijke stijging van, zonder dat toen gerept werd over 'versplintering'. Ook de reductie van het aantal homogene meerderheden is niet uitzonderlijk. Vandaag zijn er nog altijd meer homogene meerderheden dan in 1982. Tot slot kende de fractionaliseringsindex allesbehalve een spectaculaire toename.

Dit betekent niet dat er geen wijzigingen op til zijn in het lokaal politiek systeem. Eén vaststelling maar: daar waar tot 1988 partijen die tot de aftredende bestuursmeerderheid behoorden, relatief met een voordeel naar de kiezer trokken, stellen we vast dat die 'wetmatigheid' tot het verleden behoort. Integendeel zelfs, de cijfers waarover we beschikken tonen zelfs aan dat de liberalen (aan beide zijden van de taalgrens) het verhoudingsgewijze beter doen vanuit de oppositie dan vanuit de meerderheid. Dit is wellicht één van de markantste besluiten uit de voorbije gemeenteraadsverkiezingen. De indruk wordt immers gewekt dat besturen electoraal niet meer loont. Tot slot steeg als gevolg van wetgevend werk de vertegenwoordiging van vrouwen in de gemeenteraden. Dit betekent niet dat alle drempels voor vrouwen meteen opgeheven zijn. Vrouwelijke kandidaten maken gemiddeld minder kans op verkiezing dan mannelijke. Daarenboven nam de aanwezigheid van vrouwen in de onrechtstreeks verkozen gemeentelijke politieke instellingen niet evenredig toe.

Summary: The results of the 1994 Belgian local elections.

The institutional setting of the 1994 local elections was characterized by a by law introduced limitation of campaign expenditures and the increased share (at least 25%) of female candidates.

In spite of compulsory voting rules, the turnout decreased with 1,2%. The proportion of blanc or invalid votes increased slightly with 0,3%.

The results of the local elections followed the trends drawn by the 1991 general election. This means general losses for the traditional parties and large progress for the extreme right-wing parties. In the Flemish region, the winners were the extreme right-wing Vlaams Blok, the ecologist AGALEV and the VLD liberals. The others parties lost votes. This was particularly the case for the Flemish-nationalist VU, followed by the socialists (SP) and the christian-democrats (CVP). In the Walloons region, all the traditional parties were set back or stagnated. The socialists (PS) suffered the largest decline, but the liberals (PRL) and christian-democrats (PSC) lost voters too. The ecologist ECOLO only kept a modest status quo position. On the other hand, the extreme right-wing parties Front National and Agir realised a breakthrough. In Brussels, we notice the same tendencies, set-backs for the traditional parties and progress for the extreme right-wing parties (of both languages). The ecologists belonged there also to the winning side. Nevertheless, the fragmentation of the local political system should not be dramatized.

In general terms, parties supporting the leaving political majorities in the municipalities were no longer electorally favoured. On the contrary, the liberals realized better results in these municipalities where they belonged to the opposition.